

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

*PRÁVA ZADRŽENÉHO Z HLEDISKA PRÁVNĚ
HISTORICKÉHO - KOMPARATISTICKÉHO*

2011

Vilém Vrána

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

*PRÁVA ZADRŽENÉHO Z HLEDISKA PRÁVNĚ
HISTORICKÉHO - KOMPARATISTICKÉHO*

Zpracoval: Vilém Vrána

Konzultant diplomové práce: JUDr. et PhDr. Stanislav Balík

Praha 2011

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, srpen, 2011

Vilém Vrána

Obsah

1. PŘEDMLUVA	5
2. STRUČNÝ NÁSTIN PRÁVNÍCH DĚJIN ANGLIE	6
2.1. CHARAKTERISTICKÉ RYSY VÝVOJE STÁTU A PRÁVA	7
2.2. PRÁVNÍ VÝVOJ ANGLIE ZA VLÁDY STUARTOVců	8
3. VELKÁ LISTINA SVOBOD	11
3.1. OKOLNOSTI VYDÁNÍ VELKÉ LISTINY SVOBOD	11
3.2. MAGNA CHARTA LIBERTATUM.....	11
3.3. ZAKOTVENÍ OSOBNÍ SVOBODY V MAGNĚ CHARTĚ LIBERTATUM.....	14
4. HABEAS CORPUS ACT.....	15
4.1. OKOLNOSTI PŘIJETÍ ZÁKONA HABEAS CORPUS ACT	15
4.2. ZÁKON O SOUDNÍCH ROZKAZECH K PŘEDVÁDĚNÍ ZATČENÝCH.....	15
4.3. ZAKOTVENÍ OSOBNÍ SVOBODY A NEDOTKNUTELNOSTI ZAKOTVENÁ V HABEAS CORPUS ACT	16
4.4. ZHODNOCENÍ HISTORICKÝCH PRÁVNÍCH AKTŮ V ANGLICKÝCH DĚJINÁCH.....	18
5. PRÁVO V ČESKÉM STÁTĚ V OBDOBÍ FEUDÁLNÍHO ABSOLUTISMU	19
5.1. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA ABSOLUTISTICKÉHO PRÁVA	19
5.2. KODIFIKACE TRESTNÍHO PRÁVA	21
5.3. CHARAKTERISTIKA TRESTNÍHO PRÁVA A SOUDNICTVÍ ZA KAPITALISMU	25
5.4. TRESTNÍ PRÁVO PROCESNÍ	26
5.5. TRESTNÍ PRÁVO HMOTNÉ	28
6. OBDOBÍ LET 1945 - 1968.....	32
6.1. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ	32
6.2. TRESTNÍ PRÁVO PROCESNÍ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	36
6.3. TRESTNÍ ŘÁD Z ROKU 1961	39
6.4. MOŽNOSTI ZADRŽENÍ A PRÁVA ZADRŽENÉHO PODLE TRESTNÍHO ŘÁDU Z ROKU 1961	40
7. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA POSTAVENÍ ZADRŽENÉHO.....	44
7.1. ZÁSADY TRESTNÍHO ŘÍZENÍ.....	44
7.2. MOŽNOSTI ZADRŽENÍ OBVINĚNÉHO NEBO OSOBY PODEZŘELÉ ZE SPÁCHÁNÍ TRESTNÉHO ČINU	46
7.3. PRÁVA OSOBY ZADRŽENÉ	51
7.4. DALŠÍ ZAJIŠTĚNÍ OCHRANY PRÁV ZADRŽENÉ OSOBY.....	53

8. RESUMÉ.....	56
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	58

1. PŘEDMLUVA

Předmětem této diplomové práce je analýza historického právního vývoje práv zadrženého, resp. zaručených práv a svobod občana a jejich důsledné dodržování ze strany státní moci s ohledem na jednotlivá období právní historie.

Diplomová práce na téma Práva zadrženého z hlediska právně historického – komparatistického je rozvržena do 4 částí. První část se zabývá nástinem doby a úpravou práva za dob Stuartovské Anglie, a to zejména s ohledem na dva nejvýznamnější dokumenty Habeas Corpus Act a Magna Charta Libertatum, které ve své době zaručovaly značně pokroková práva osob v rámci trestního řízení.

Další část se zabývá vývojem trestního práva a úpravou osobních práv a svobod za doby tzv. Obnoveného zřízení zemského. V rámci tohoto období bych chtěl poukázat na vývoj úpravy a ukládání trestů za spáchané trestné činy a vývoj zásad trestního řízení. Třetí část pojednává o vývoji trestního řízení po druhé světové válce. Období let 1945 - 1968 charakterizovala rozsáhlá škála nezákonností spočívajících v porušování stěžejních hodnot demokratického a právního státu, včetně naprostého porušování základních práv a svobod.

K nejrozsáhlejší vlně represálií a brutality přistoupil režim na samém svém počátku, přičemž léta 1948-1954 představují nejtemnější stránku v dějinách komunistického režimu. Tehdy hojně užívané represivní nástroje nebyly již nikdy v tak značném rozsahu a v takové intenzitě v následujících desetiletích použity. Nezbytnou součástí tehdejšího dění se staly tzv. politické procesy, tedy zejména případy soudní perzekuce politické povahy a politicky motivovaných trestných činů. Primárním účelem těchto procesů bylo upevnění nastupujícího režimu a potlačení jakéhokoli odporu.

V závěru této diplomové práce se zabývám současnou právní úpravou práv zadrženého a možnosti ochrany zaručených ústavních práv a svobod občana.

1. Stručný nástin právních dějin Anglie

1.1. Charakteristické rysy vývoje státu a práva

Dějiny státu a práva v Anglii začínají v polovině 5. stol. n. l. příchodem germánských kmenů (Anglů, Sasů, Jutů). Historickým mezníkem anglosaského období (r. 449 – 1066) se stal r. 1066, kdy zemi dobyl normanský vévoda Vilém Dobyvatel. Tento okamžik je považován za konec anglosaského období a začátek vlastního období anglického feudálního státu a práva. Za konec feudální Anglie je považován r. 1640, kdy v Anglii začala revoluce.

Postupné vytváření a upevňování státního aparátu probíhalo nejen v 11. - 12. století, ale i v období následujícím. Nejvýznamnější postavení ve státním ústrojí měl jednoznačně král a od 13. století parlament.

Ve vývoji královské moci byly významné zejména reformy Jindřicha II (1154-1189) ve 12. století, vydání Velké listiny svobod ve 13. století a ve století 15. tzv. Válka růží.

Reformy Jindřicha II. směřovaly především k dalšímu posílení královské moci, kdy se Jindřich II. pokusil o omezení nezávislosti církve, zavedl vojenskou pohotovost všech svobodných a uskutečnil soudní reformu. Naopak k oslabení královské moci vedlo vydání Velké listiny svobod (Magna Charta Libertatum).¹

K dalšímu omezení královské moci došlo v 60. letech 13. století vytvořením anglického parlamentu. Koncem 15. století a počátkem 16. století se v Anglii začala formovat absolutní monarchie, kterému předcházela tzv. Válka růží v letech 1455 – 1485. Důsledkem této ničivé války dvou větví královského rodu bylo oslabení feudální šlechty a posílení královské moci.

Po celé 16. století spolu měšťanstvo a šlechta spolupracovalo, přičemž královská moc se začala přiklánět k feudální šlechtě až v polovině 17. století.

Hluboké změny v ekonomice země, sociální hnutí rolnictva a růst opozice vedly ve výše uvedeném období v Anglii k narůstání revoluční situace.

¹ Balík, S., Balík, S. ml. Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin). 4 vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. str. 85.

1.2. Právní vývoj Anglie za vlády Stuartovců

Přelom v ústavních i politických dějinách Anglie představovalo svolání tzv. Dlouhého parlamentu, který se sešel v listopadu r. 1640. Král vyhověl žádostem o jeho svolání, aby mohl zaplatit skotské armádě, která v srpnu 1640 vstoupila na anglické území. Příměří s králem chtěla vyměnit za ústupky v církevní politice a také za uhrazení nákladů vojenského tažení.²

První občanská válka vypukla v srpnu 1642 a nakonec ji rozhodla vojenská vítězství, která se od července 1644 začala klonit na stranu parlamentu a skončila porážkou krále. V době občanské války i po jejím skončení se parlament pokusil nahradit jak královský úřad, tak i nejvyšší státní úředníky vládou parlamentních výborů a parlamentních zmocněnců.

Již v průběhu války s králem se v parlamentním táboře projevil rozpory, které naplno vypukly po skončení bojů. Proti presbyteriánské většině parlamentu i proti spolupráci se Skoty se postavili především tzv. nezávislí (Independents).

Druhá občanská válka vypukla v roce 1648, když se králi podařilo navázat spojení se Skoty a moc ve státě se definitivně přiklonila na stranu armády, která ovládla parlament nazývaný „Kusý“. Kusý parlament vydal Rezoluci sněmovny obcí, která prohlásila obecný lid Anglie za „původce veškeré moci po Bohu“ a deklarovala, že parlament zaujímá moc nejvyšší. To znamenalo, že parlament mohl vydávat jakékoli zákony bez souhlasu krále.

Karel Stuart byl obviněn z velezrady, neboť se pokusil soustředit ve své osobě neomezenou a tyranskou moc, a dále že vedl občanskou válku proti parlamentu a království. Následně byl dne 30. ledna 1649 popraven. Tato událost dala signál k zahájení procesu změn ve státoprávním uspořádání Anglie. Dne 17. března 1649 byl vydán zákon o zrušení královského úřadu v Anglii a Irsku.³

Veškeré zákony, statuty, ordonance a obyčeje, které se nacházely s tímto zákonem v rozporu, byly prohlášeny za zrušené. O dva dny později došlo k prohlášení Anglie republikou a svobodným státem řízeným zástupci lidu shromážděných v parlamentě.

² Kuklík, J., Seltenreich, R. Dějiny angloamerického práva. Linde Praha, a.s. 2007, str. 100.

³ Kuklík, J., Seltenreich, R. Dějiny angloamerického práva. Linde Praha, a.s. 2007, str. 104.

Období republiky (1649 – 1653) bylo dobou třídních konfliktů a prohlubující se politické krize. Je charakteristické svým hledáním alternativního ústavního uspořádání nejvyšších státních orgánů po popravě krále Karla II. a jejich poměru k vítězné armádě a jejímu nejvyššímu vedení. Bylo to také období hledání dělby moci mezi výkonnou mocí a parlamentem i období první psané ústavy v anglických dějinách.⁴

Následné období protektorátu bylo dobou vojenské diktatury, v jejímž čele stál velitel parlamentní armády Oliver Cromwell a pak jeho syn Richard Cromwell. Poslední léta protektorátu byla charakterizována snahami o restauraci Stuartovců. Roku 1660 se obě sněmovny Svobodného parlamentu usnesly o obnovení království a povolaly Karla II, syna popraveného krále Karla I., na anglický trůn.

V období restaurace Stuartovců došlo k vydání řady významných zákonů, a to např.

- (i) **Zákon o amnestii**, který se vztahoval např. na všechny osoby bojující proti Karlovi I.
- (ii) **Zákon o zrušení vojenských držeb**, který potvrzoval zrušení feudálních povinností spojených s rytířskou držbou a potvrzoval přeměnu feudální držby půdy do soukromého vlastnictví.
- (iii) **Zákon na ochranu krále a královské vlády**, který stíhal trestné činy namířené proti královi životu, královské cti a jménu, který měl zejména za cíl svržení vlády.
- (iv) **Zákon o obnovení světské autority duchovních služeb**, který odňal duchovenstvu výkon světského soudnictví⁵.

V roce 1679 byl vydán tzv. Habeas Corpus Act, který byl pokládán za 3. chartu anglické ústavy. Tento zákon upravoval praxi používání soudních rozkazů

⁴ Kuklík, J., Seltenreich, R. Dějiny angloamerického práva. Linde Praha, a.s. 2007, str. 105.

⁵ Balík, S., Balík, S. ml. Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin). 4 vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. str. 162.

k předvádění zatčených (writs of Habeas Corpus), který poskytoval každému občanovi absolutní právo žádat soud, aby přezkoumal zákonnost jeho zatčení.⁶

Jedním z právních odvětví, kterému revoluce věnovala značnou pozornost, bylo právo trestní a hlavními cíli, na které se revoluční trestní právo zaměřilo, byly:

- (i) ochrana státu (především zákony o velezradě jako jedním z nejvýznamnějších protistátních trestných činů);
- (ii) ochrana náboženství (např. ordonance z let 1648 a 1650 namířené proti ateismu a jiným směrům);
- (iii) ochrana a upevnění rodinných svazků (např. zákon z roku 1620 o zamezení odporných hříchů krvesmilstva, porušování manželské věrnosti a mimomanželského soužití);
- (iv) boj proti asociálním živlům (např. ordonance z let 1647 a 1657 proti tulákům a žebrákům).

Všechny revoluční trestní zákony pozbyly platnosti za restaurace Stuartovců roku 1660.

⁶ Balík, S., Balík, S. ml. Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin). 4 vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. str. 86

2. Velká listina svobod

2.1. Okolnosti vydání Velké listiny svobod

Koncem 12. a počátkem 13. století se zostřily vztahy mezi feudály a králem, což bylo podmíněno zejména odporem proti silné královské moci, která vyrostla z protikladu mezi vítěznými Normany a poraženými Anglosasy. Bezprostřední příčinou konfliktu, který propukl otevřeně r. 1215, byla nespokojenost s královou neúspěšnou zahraniční politikou a nezákonným vybíráním štitového poplatku.

Za této situace byl Jan Bezzemek (1199 – 1216) nucen r. 1215 pod tlakem široké opoziční koalice složené z baronů, duchovenstva, rytíře a města podepsat dokument nazvaný Velká listina svobod. Podepsání Velké listiny svobod bylo stvrzením vítězství baronů podporovaných zejména rytíři a městy nad královskou mocí.

Tato Velká listina svobod se pokládá za 1. chartu anglické ústavy. Listina chránila zájmy baronů, církve, rytířů a měst, přičemž neposkytovala žádná práva nesvobodným sedlákům. V tomto dokumentu byla uzákoněna feudální rozdrobenost.⁷

2.2. Magna Charta Libertatum

Magna Charta Libertatum neboli Velká listina svobod případně také Velká charta, je velmi důležitý dokument anglických dějin. Velká listina svobod byla podepsána dne 15. června 1215, přičemž konečné znění listiny bylo opatřeno královskou pečetí dne 19. června 1215. Tento dokument byl sestaven právníkem a poslancem parlamentu Johnem Rastellem a vydána byla v anglickém jazyce Christopherem Barkerem v Londýně.

Magna Charta byl prvním dokumentem omezující pravomoci panovníka vůči jeho poddaným na základě zákona. Jejím předchůdcem byla Listina svobod (*Charter of Liberties*) z roku 1100, kterou Jindřich I. dobrovolně podřídil svou

⁷ Balík, S., Balík, S. ml. Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin). 4 vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. str. 86.

moc zákonům. Magna Charta prakticky ve středověku nijak výrazně neomezovala pravomoci panovníka, ale v době občanské války se stala důležitým symbolem k zdůraznění, že jednání krále podléhá zákonům.

Řadou autorů je pokládána za základ anglického ústavního vývoje. Skutečného významu získala však především od počátku 17. století, kdy se parlament a jeho významní právníci jako Sir Edward Coke dovolávali svých práv garantovaných již Magnou Chartou Libertatum. Dále byl význam dokumentu posílen svým vlivem na právní vývoj Spojených států amerických tím, že politici v 19. století v ní viděli počátek ochrany osobních práv jednotlivce.⁸

Velká listina svobod má 63 článků, které lze rozdělit po obsahové stránce do několika skupin, a to na ustanovení týkající se materiálních zájmů jednotlivých sociálních vrstev, na ustanovení o politickém zřízení a o státním aparátu.

Velká listina svobod obsahovala úpravu týkající se:

- (i) svobod církve;
- (ii) lenních povinností baronů vůči králi a rytířů vůči baronům;
- (iii) ústřední moci a jejím omezení;
- (iv) obchodu a práv měst;
- (v) ochrany majetkových a osobních práv svobodných lidí.

V dokumentu byly upraveny závazky krále spočívající v limitaci královské moci a potvrzující privilegia šlechty a „starobylé obyčeje a svobody měst“, zejména Londýna. Magna Charta Libertatum také podřizovala krále právu, které musel dodržovat, tzn., nesměl tuto svoji povinnost porušit. Zároveň byl král omezen ve svém právu jmenovat světské i duchovní hodnostáře.

Z hlediska budoucího vývoje zajištění práv jednotlivce je možno považovat za klíčový ten článek Velké listiny svobod, který upravoval, že žádný svobodný občan nemůže být uvězněn, zatčen, zbaven svého majetku, prohlášen za psance, poslán do vyhnanství či jinak potrestán bez řádného soudu jemu rovných

⁸ Kuklík, J., Seltenreich, R. Dějiny angloamerického práva. Linde Praha, a.s. 2007, str. 40

nebo podle práva země, a že svobodní se nemohou dovolat ochrany před zvůli královských úředníků. Zároveň tento článek deklaroval, že nikomu nesmí být odepřena spravedlnost ani bezdůvodně odkládána.

Soudního řízení se týkal i požadavek, aby královi „pojízdní“ soudci skutečně navštívili každé z hrabství čtyřikrát do roka a aby králův nejvyšší soud s králem necestoval a permanentně rozhodoval případy na jednom stanoveném místě (obvykle ve Westminsteru). Pro královské soudy bylo rezervováno rozhodování nejvýznamnějších případů, tzv. při koruny (*pleas of the Crown*). Soudci, šerifové a další úředníci měli být jmenováni králem z osob znalých práva.

Ve Velké listině svobod byla dále stanovena povinnost pro krále, že nesměl od vazalů získávat štitové či mimořádné daně bez souhlasu Velké rady a výjimkou tří tradičních feudálních poplatků, kterými bylo vykoupení krále ze zajetí, povýšení jeho prvorozeného syna na rytíře a stanovení věna pro nejstarší dceru.

V části týkající se majetkového a dědického práva bylo prohlášeno, že půda nemůže být předmětem exekuce v případě, že je pro exekuci dostatek movitých věcí. V oblasti trestního práva bylo požadováno, aby výše udělovaných pokut odpovídala závažnosti spáchaného činu.

Magna Charta Libertatum dále zavádí i jednotné míry a váhy a povoluje cizím kupcům volný vstup do země a řeší další otázky spojené s rozvojem obchodu a řemesel.⁹

Článek 60 Listiny uzákoňoval právo branného odporu, tzn., předpokládal zvolení 25 baronů, kteří měli dohlížet nad dodržováním míru a svobod garantovaných touto Velkou listinou svobod. Toto ustanovení bývá považováno jako důkaz smluvní povahy závazků z Magny Charty mezi korunou a zástupci národa.

Pokud by došlo k porušení Velké listiny svobod a byli o tom informováni 4 ze zvolených 25 baronů, měli tito čtyři baroni žádat po králi nápravu. Pokud by

⁹ Kuklík, J., Seltenreich, R. Dějiny angloamerického práva. Linde Praha, a.s. 2007, str. 40.

k nápravě nedošlo, mohli tito baroni informovat ostatní barony a pak krále tísnit „zabíráním hradu, zemí, statků“ až do zjednání nápravy.

I když toto ustanovení se ukázalo být v praxi neúčinné, je Magna Charta Libertatum bezpochyby jedním z prvních dokumentů středověkého ústavního charakteru, který zakotvil právo branného odporu.

2.3. Zakotvení osobní svobody v Magně Chartě Libertatum

Právo osobní svobody bylo ve Velké listině svobod zakotveno v následujících ustanoveních:

- (39) *Nechť žádný svobodný člověk není zatčen, ani uvězněn, ani vypuzen z držby, nebo prohlášen za psance, nebo poslán do vyhnanství, nebo nějakým způsobem ničen, ani na něho nepůjdeme ani na něho nepošleme, leč po zákonném soudu osob jemu rovných či podle zákona země.*
- (40) *Právo a spravedlnost nikomu neprodáme, nikomu neodepřeme nebo neodložíme.*
- (45) *Neustavíme soudce, velitele hradů, šerify nebo rychtáře, leč z takových osob, které znají právo království a chtějí je dobře zachovávat.*
- (52) *Jestliže byl někdo námi bez zákonného soudu sobě rovných vypuzen nebo zbaven svých pozemků, hradů, svobod, nebo svého práva, hned mu vše vrátíme; a jestliže by o tom vznikl spor, tedy necht' se tak stane rozsudkem dvaceti pěti baronů.¹⁰*

¹⁰ Balík, S., Balík, S. ml. Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., str. 94.

3. Habeas Corpus Act

3.1. Okolnosti přijetí zákona Habeas Corpus Act

V době vlády Karla II. (1660 – 1685) byly učiněny pokusy k vytvoření systému vládního kabinetu. Kromě Tajné rady se utvořil užší výbor nejdůležitějších králových rádců a zároveň držitelů významných úřadů. Karel II. také výrazným způsobem zasáhl do soudcovské moci.

Karel II. nejprve souhlasil s tím, že pro výkon funkce soudce je nezbytné poskytnout určité ústavní záruky, poté se však navrátil k praxi zastávání soudcovského úřadu z vůle panovníka. V roce 1681 se pokusil o zastrašení svých politických oponentů a jejich hlavní představitele hodlal obvinít z velezrady. Velká porota svolaná v Londýně však daná obvinění odmítla a několik jejich členů bylo odvedeno do vězení.

Tento útok na nezávislost poroty na jedné straně posílily roli velké poroty jako prostředku chránícího před královou zvrůlí, ale na druhou stranu otevřely i otázku odpovědnosti porotce za jeho rozhodování, respektive zajištění nezávislosti rozhodování.

Nejvýznamnějším legislativním počinem Karla II. bylo v roce 1679 přijetí zákona označovaného jako Habeas Corpus Act. Jeho hlavním cílem byla ochrana osobní svobody anglických občanů proti nezákonnému zatčení.¹¹

3.2. Zákon o soudních rozkazech k předvádění zatčených

Habeas Corpus Act označovaný jako zákon o soudních rozkazech k předvádění zatčených se stal formální zárukou osobní nedotknutelnosti a nástrojem ke kontrole policie. Je považován za jeden z nejdůležitějších předpisů, které poskytovaly procesněprávní ochranu osobní svobody jednotlivce před protiprávním zatčením nebo vězněním.

¹¹ Kuklík, J., Seltenreich, R. Dějiny angloamerického práva. Linde Praha, a.s. 2007, str. 116.

Zákon se týkal především trestního řízení a upravoval otázku včasného předvedení obviněných před soudce. Ve stručnosti znění zákona znamenalo pro zatčené právo požádat soud, aby přezkoumal, zda jeho zatčení bylo zákonné.

Šerif či správce vězení museli na základě soudem vydaného *writu habeas corpus*, uvězněného předvést a sdělit důvody pro které došlo k uvěznění.

V případě, že soud dospěl k závěru, že osoba byla zatčena nezákonně, byl zatčený okamžitě propuštěn na svobodu. Naopak, v případě, že soudce zjistil, že došlo k oprávněnému zatčení, měl soudce dále na výběr propustit zatčeného na svobodu po složení kauce nebo jej nechat ve vazbě, když šlo o podezření z velezrady nebo jiného hrdelního trestného činu.

Při každém zatčení na základě písemného rozkazu (*warrant*) musel být podle zákona zatčenému sdělen důvod jeho zatčení a ve 24 hodinách muselo dojít k jeho výslechu. Pokud zadržený při výslechu uvedl důvodu, resp. okolnosti, že jeho zatčení není oprávněné, musel být propuštěn na svobodu. Pokud se „nevyvinil“ mohl být také propuštěn na svobodu, ovšem pouze po složení záruky (nejčastěji peněžité kauce a slibu dostavení se k soudu). Propuštěný navíc již nemohl být znovu uvězněn pro stejný trestný čin.

Tímto zákonem došlo k oddělení moci výkonné od moci soudní. Praxe přezkoumávání zatčení se používala nejdříve jen v rámci trestního řízení, později od r. 1816 byla rozšířena i na občanskoprávní řízení.

3.3. Zakotvení osobní svobody a nedotknutelnosti zakotvená v Habeas Corpus Act

Právo osobní svobody a nedotknutelnosti bylo v Habeas Corpus Act zakotveno v následujících ustanoveních:

(II) „...kdykoli nějaká osoba nebo osoby předloží nějakému šerifu soudní rozkaz k předvedení zatčeného a soudní rozkaz bude předložen jmenovanému úředníkovi, má tento úředník během tří dnů po doručení uvedeného soudního rozkazu po zaplacení nebo slibu zaplacení nákladů, spojených s předvedením zatčeného a po osobní záruce třetí osoby, že zaplatí náklady zpáteční cesty zatčeného, a že se zatčený nepokusí cestou o útěk, vrátit takový soudní rozkaz, předvést nebo dát předvést osobu takto

zatčenou nebo zadržanou před soudce nebo barony soudu, a musí současně osvědčit pravé příčiny zadržetí nebo zatčení...“

(III) *„...Lord-kancléř má během dvou dní po předvedení strany propustit vězně z vazby, když přijal od něho záruku, ledaže strana byla zadržována nebo zatčena pro takové záležitosti nebo trestné činy, pro něž nelze podle zákona zatčeného propustit na svobodu...“*

(III) *„...pokud nějaký úředník zapomene nebo odmítne vrátit soudní rozkazy či předvést zatčenou osobu ve stanovených lhůtách, pak bude muset zaplatit při prvním přestupku částku sto liber a za druhý přestupek částku dvou set liber a dále se stane nezpůsobilým vykonávat svůj úřad...“*

(IV) *„Aby se předešlo nespravedlivým opětovným zatčením pro týž stejný trestný čin, je stanoveno, že žádná osoba, která bude osvobozena či ponechána na svobodě podle jakéhokoli soudního rozkazu, nesmí být nikdy poté uvězněna nebo zatčena pro stejný trestný čin. Pokud nějaká osoba v rozporu s tímto ustanovením vědomě zatkne nebo uvězní, je povinna zaplatit zatčenému či poškozené straně částku ve výši pět set liber...“*

(V) *„Je stanoveno, že kdyby osoba zákonně usvědčené z těžkého zločinu požádaly na veřejném zasedání soudu, aby byly dopraveny za moře a soud by pokládal za vhodné ponechat tuto osobu ve vězení, může být tato osoba dopravena do kterékoli země za mořem, aniž je tomu na překážku tento zákon nebo cokoli v něm obsažené.“¹²*

¹² Balík, S., Balík, S. ml. Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., str. 192.

3.4. Zhodnocení historických právních aktů v anglických dějinách

Jak je z výše uvedeného patrné, existují v anglickém právním systému psané historické právní akty (Magna Charta Libertatum a Habeas Corpus Act) týkající se oblasti občanských práv. Je nutné však zmínit, že tyto dokumenty nemají charakter komplexního kodexu a jejich význam je vcelku fragmentární. Ve Velké Británii neexistuje ani základní katalog politických a osobních práv. Obecně závazné právní akty, které tvoří součást britské ústavy, jako jsou právě Magna Charta Libertatum a Habeas Corpus Act upravují v podobě velmi zastaralé jen nepatrný zlomek osobních práv, která jsou v průběhu dalších období použitelná pouze prostřednictvím adaptace prováděné soudním výkladem.

Ústavní práva a svobody občanů jsou ve Velké Británii převážně konstruovány a institucionalizovány obecnými soudy v souladu se základními zásadami anglického práva – soudní tvorby práva a zásadou Rule of Law.

Podle zásady Rule of Law je možno omezit občana v jeho právech pouze v řádném soudním procesu před příslušným soudem a na základě platných právních norem. Tato zásada je považována za záruku zejména osobní svobody, svobody slova, svobody shromažďovací, svobody vyznání a vlastnického práva. Dále obsahuje zásada Rule of Law právo na řádný soud, svobodný přístup k soudům a procesněprávní záruky, a to zejména právo na obhajobu.

V podstatě lze říci, že anglická konstrukce vychází z přirozenoprávního pojetí lidských a občanských práv, objektivně existujících nezávisle na lidské vůli, které soudy pouze svým výkladem odhalují. Lidská a občanská práva jsou vymezena výlučně jen negativně, nikoli pozitivními ustanoveními, tzn., ústavní občanská práva jsou zaručena, pokud nejsou omezena zákony, podzákonnými předpisy a soudními rozhodnutími.¹³

¹³ Obsah a text Ústavní koncepce a interpretace lidských a občanských práv – Politická a osobní práva v předních demokratických státech (ASPI).

4. Právo v českém státě v období feudálního absolutismu

4.1. Obecná charakteristika absolutistického práva

Právo v období feudálně-absolutistického státu prošlo složitým vývojem. Jeho obecným rysem je zajištění vlády šlechty, zachování feudálního společenského pořádku, zajištění nedotknutelnosti majetku feudálů, potlačení a represe poddaných. Zároveň však v tomto období se začínají formovat raně-kapitalistické ekonomické vztahy, zásahy státu absolutistickým panovníkem do sfér zájmů šlechty ve prospěch zachování integrity státu atd.

Počátek absolutismu určuje Obnovené zřízení zemské (v právu šlechtickém), zákoník Práva městská království českého (pro města a posléze i pro poddané). Do právního řádu začínají ve značné míře pronikat vlivy práva římského. V procesním řízení má podstatný vliv i právo kanonické.

Změna je patrná i ve formě práva. Staré obyčejové právo ustupuje právu psanému. Soudní nález jako pramen práva je definitivně odstraněn Obnoveným zřízením zemským a soudní rozhodování je podřízeno naprosté kontrole státu, resp. panovníka. Roste tak postavení panovníka jako výlučného tvůrce práva. Z právních norem se uplatňují patenty, reskripty, mandáty, artykule, cynosury, řády a instrukce.¹⁴

Určujícím rysem vývoje absolutistického práva je tendence k tzv. unifikaci neboli sjednocení práva a k jeho kodifikaci. V osvícenském absolutismu převládá přirozenoprávní teorie, ideje osvícenství přecházejí do politické a právní praxe a právu je připisována rozhodující úloha při řízení státu. Právo se stalo základní formou řízení a činnosti státu a dotýkalo se prakticky všech oblastí společenského života, a to konkrétně otázek ekonomických, vlastnických, zdravotních, školských, kulturních, náboženských a církevních.

„Josefínské reformy“ vytvářejí nejen novou soustavu právních předpisů, ale i novou podobu státu, jehož hlavními znaky je byrokratizace a centralizace. Reformy zdůrazňují nezbytnost absolutistické monarchie a potřebu likvidace

¹⁴ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 153.

privilegií šlechty vůči panovníkovi a zrušení starých zemských ústav se stavovskými prvky.

Nástup feudálního absolutismu přinesl i podstatné změny v právním řádu a především pak v soudním řízení, které se projeví nejdříve v Obnoveném zřízení zemském a následně i v dalších procesních předpisech.¹⁵

Mezi nejdůležitější změny patří bezpochyby vítězství zásady oficiality v trestním řízení, tzn., úředníci měli výslovnou povinnost zahajovat trestní řízení z úřední povinnosti, bez jakékoli intervence ze strany soukromého žalobce. Další změnou je ovládnutí zásad řízení procesu římsko-kanonického, včetně důsledného zavedení písemného procesu, postupné vytlačení principu obžalovacího a následně vítězství procesu inkvizičního (vyhledávacího).

Procesní řízení ovládly zásady písemnosti, obsazení apelačního (odvolacího) soudu jen vzdělanými právníky a zavedení revize jako prostředku nápravy.

Podstatné změny do vývoje trestního řízení přinesl trestní zákoník Josefa I. z roku 1707.¹⁶ Tento zákoník platil jen pro české země. Zákoník sjednotil postup řízení u všech soudů v zemích České Koruny a zakotvil pravidla inkvizičního procesu pro případy, kdy řízení bylo zahajováno z úřední povinnosti. Nadále však ponechal instituci akuzačního (obžalovacího) procesu v případech, kdy řízení zahajovala žaloba soukromého žalobce.

V trestním řízení, zvláště po vydání trestního zákoníku tereziánského v roce 1768, převládala formální důkazní teorie a hlavním a rozhodujícím důkazním prostředkem se stala tortura, mučení obžalovaného za účelem dosažení jeho přiznání, které bylo považováno za „korunu důkazů“. Východiskem byla presumpce viny, podle které byl obžalovaný považován za vinného, pokud se mu nepodařilo dokázat nevinu.¹⁷

¹⁵ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 155.

¹⁶ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 159.

¹⁷ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 159.

Veškerá tíha dokazování byla tedy přenesena na obžalovaného, jehož postavení v procesu bylo ztíženo především tím, že obžalovaný nesměl mít obhájce, byl manipulovatelným objektem v rukou soudce, který byl současně jeho žalobcem, soudcem a obhájcem. Soudce dále rozhodoval o připuštění důkazů.

Dokonce i tehdy, když se obžalovanému podařilo obstát při tortuře a nepřiznat vinu, byl sice propuštěn na svobodu, avšak za podmínky, že pokud by se objevily nové usvědčující důkazy, tak se mohlo kdykoli řízení s obžalovaným obnovit.

Tereziánský trestní zákoník také poprvé zakotvil přesná pravidla užívání tortury, její stupně, technické podmínky a dobu, po kterou směl být vyslýchaný trápen. Jako prostředky tortury byly užívány palečnice, „šněrování“ rukou, natažení na žebřík nebo skřípec, pálení těla na žebřík.¹⁸

Zásadní změny v rámci trestního řízení přineslo až zákonodárství josefínské. Obecný soudní řád kriminální, kterým byla zrušena procesní pravidla obsažená v zákoníku tereziánském, byl vydán roku 1788. Tento soudní řád odstraňuje poslední zbytky procesu obžalovacího a zavádí zásady inkvizičního procesu. Trestní řízení nebylo veřejné, tzn., bylo tajné a bylo vedeno písemnou formou. Trestní soud byl výlučně složen z odborných právníků.

Na zásadách trestního řízení josefínského spočíval i trestní proces zakotvený v trestním zákoníku z r. 1803. V rámci trestního procesu došlo k převzetí inkvizičního procesu.¹⁹

4.2. Kodifikace trestního práva

Trestní právo v období feudálního absolutismu v českých zemích bylo založeno především na stavovské právní úpravě, která byla přizpůsobena novým podmínkám a potřebám absolutistického státu. Trestní právo bylo obsaženo v Koldínově zákoníku z r. 1579 (*Práva městská království českého*) a v Obnoveném zřízení zemském, českém i moravském, které stíhalo trestem smrti,

¹⁸ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 160.

¹⁹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 161.

konfiskací majetku a ztrátou na cti řadu deliktů politické povahy, jako především urážku panovníka, což zahrnovalo např. skutkovou podstatu osobování si panovníkových oprávnění, svolávání sněmů bez jeho souhlasu a vytváření opozice na sněmu.²⁰

Zákonodárná iniciativa na sněmu bez předběžného souhlasu krále byla trestána smrtí. Stavovským obyvatelům země hrozil trest smrti nejen za vzpouru proti králi, ale i za neoznámení přípravy povstání či neposkytnutí pomoci panovníkovi.

Namísto ochrany celého státu či stavovské obce vystupuje bezpochyby přednostní zájem ochrany krále a jeho práv. Podle koncepcí tereziánského zákoníku mělo potrestání pachatele pomstít škodu způsobenou jednotlivci či společnosti a tresty měly tak charakter msty na odsouzeném.

Zákoník nerespektoval požadavek úměrnosti mezi mírou provinění, resp. jeho společenskou nebezpečností a uloženým trestem, který svoji krutostí měl odstrašovat veřejnost od trestné činnosti. V tomto období se uplatnil celý systém krutých feudálních trestů (např. oběšení, upalování atd.).²¹

Systém trestných činů v Tereziánském zákoníku trestal především trestné činy namířené proti bohu, církvi a státu. Teprve až na druhou úroveň stavěl trestné činy spáchané proti soukromým zájmům či osobám. Mezi nejtěžší zločiny patří trestné činy proti bohu, svatým, náboženství, panovníkovi nebo společenskému řádu, panovnické moci a regálům, správě země a jejich výsadám. Pak teprve následovali trestné činy proti dobrým mravům a počestnosti, urážka bližního svého na jménu či právech nebo cti a dobré pověsti nebo ublížení na těle.²²

Další zvláštností Tereziánského zákoníku bylo zakotvení přípustnosti stíhání i těch trestných činů, která sice v zákoně upravená nebyla, avšak vzhledem k tomu, že se jednalo o těžké trestné činy, které byly značně nebezpečné, bylo možné stíhat i tyto trestné činy. Touto úpravou však nepochybně byl dán rozsáhlý

²⁰ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 161.

²¹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 162.

²² Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 162.

prostor pro libovůli soudců, neboť prakticky mohl být stíhán jakýkoli čin spáchaný „nepohodlnou osobou“.

Krutost Tereziánského zákoníku se projevovala zvláště v těžkých a komplikovaných trestech. Jako příklad lze uvést, že za trestný čin urážky boha slovem či skutkem byl pachateli uložen trest vytržením nebo uřezáním jazyka nebo useknutím ruky a nakonec mu byl uložen trest upálení. Tento trest mohl být dále ztřeštěn i trháním řemenů ze zad či štípáním rozžhavenými kleštěmi.

Naproti tomu lze uvést, že za spáchání trestného činu urážky Panny Marie či svatých byl pachateli uložen trest mírnější, tzn. namísto upálení mu byl uložen trest popravení.²³

Z výše uvedeného případu je zřejmé, že soudce byl podle zákoníku oprávněn ukládat jakékoli tresty víceméně za jakékoli činy. Obyvatelé mohli být trestáni za jakýkoli čin, který provedli, přičemž míru závažnosti činu byl oprávněn určit pouze soudce prakticky bez ohledu na jeho společenskou nebezpečnost a možnosti jakéhokoli odvolání proti uloženému trestu či dovolání se jakékoli jiné nápravy.

Nový směr, který měl odpovídat potřebám a požadavkům nastupujícího měšťanstva, který byl ovlivněn osvícenskou filozofií, nastoupil ve vývoji trestního práva Všeobecným zákoníkem o zločinech a trestech na ně vydaný Josefem II. v roce 1787.

Mezi přednosti josefínského trestního zákoníku patřila jeho technická dokonalost, stručnost a úplnost. Oproti Tereziánskému zákoníku vycházel při ukládání trestů ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu. Ukládané tresty měly již především přispívat k převýchově pachatele.²⁴

Josefínský zákoník již definitivně opustil staré formy feudálních trestů a krutých zákroků na těle odsouzeného. Tresty smrti byly ponechány jen pro řízení

²³ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 163.

²⁴ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 163.

v případě výjimečného stavu (podle práva stanného). Jinak v řádném soudním řízení trestním byly tresty smrti úplně zrušeny.

Další posun je patrný z další úpravy Josefinského zákoníku, který na rozdíl od předcházejícího zákoníku Tereziánského naprosto vylučoval trestání podle volné úvahy soudců či analogie. Zákoník také přináší úplný výčet deliktů kriminálních i politických (správních přestupků) a rozlišuje mezi nimi především podle jejich společenské nebezpečnosti. Tak dochází v českém právním řádu poprvé k úplnému uplatnění zásad „žádný zločin bez zákona“ (*nulum crimen sine lege*) a „žádný trest bez zákona“ (*nulla poena sine lege*).²⁵

Podle těchto zásad mohlo být za trestný čin považováno jen takové jednání, které bylo jako trestný čin výslovně označeno v trestním zákoníku. Za trestný čin mohl být obviněnému uložen jen takový trestný čin, který byl stanoven v trestním zákoníku za daný trestný čin. Tím byla v trestním zákonodárství pevně zakotvena zásada legality.

Trestní zákoník dále již přesně vypočítával okolnosti přitěžující pro pachatele, ale i okolnosti polehčující pro pachatele. Také byly přesně stanoveny podmínky zániku trestnosti pachatele a poprvé byla uzákoněna trestnost i pokusu trestného činu.

Mezi další přednosti trestního zákoníku patří především to, že rušení náboženství považuje již jen za přestupek. Naproti tomu, jako nedostatky trestního zákoníku lze zmínit úpravu stále příliš krutých tělesných trestů. Bylo nadále ponecháno nejen bití holí a vypalování cejchů, ale i vystavování na pranýř zneuctění jména pachatele a také například veřejné popravy.

Po Josefově smrti byl v roce 1795 opět zaveden trest smrti. Tento trest byl udělován za trestný čin velezrady a nově i za pokus o velezradu.

V roce 1796 pak byla zvláštní komisí předložena nová osnova trestního zákoníku. Zákoník se nazýval Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích (*v českém překladu se zákoník jmenoval Kniha práv nad přečiněními*

²⁵ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 163.

hrdelními a těžkými řádu městského přestupky). Zákoník se skládal ze dvou částí, přičemž první část pojednává o zločinech a druhá část o přestupcích. Každá část také samostatně upravovala trestní řízení.²⁶

Tento trestní zákoník vynikal přehledností a přesnou formulací. Stejně jako v trestním zákoníku Josefinském se i v tomto zákoníku vyžaduje jako předpoklad trestného činu zlý úmysl pachatele a vyloučena je trestní odpovědnost při nepřičetnosti, a to ať již trvalé či přechodné, pro nedostatek věku, neodolatelného donucení, náhodě, nedbalosti nebo nevědomosti, tzn. případ, kdy pachatel si plně neuvědomil následky trestného činu a jeho účinky.

Pachatel se již nemohl „vymlouvat“ na neznalost práva, tzn., uplatňovala se již zásada „*neznalost práva neomlouvá*“. Výslovně také byl za trestný prohlášen návod, pomoc i pokus. Samotný úmysl pachatele spáchat trestný čin nebyl považován za trestný.

Pokud jde o tresty, ukládal trestní zákoník za zločiny trest smrti a žalář, který se dělil na tři stupně, a to žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. Trest smrti či těžký a nejtěžší žalář měly současně za následek ztrátu občanských práv, resp. šlechtictví, akademických hodností, vojenských hodností, právní způsobilosti. Přestupky byly trestány pokutou, propadnutím zboží, ztrátou práv, vězením, vyhoštěním z určitého místa či země nebo vyhoštěním z celého státu.²⁷

4.3. Charakteristika trestního práva a soudnictví za kapitalismu

Do období tzv. moderního práva vstoupily české země revolucí v roce 1848, kdy pod revolučním tlakem padl feudální absolutismus. V rámci organizace soudnictví bylo jedním z požadavků revolučního měšťanstva právě v roce 1848 odstranění vlivu absolutistického státu na výkon soudnictví. Výsledkem realizace tohoto požadavku bylo oddělení soudnictví od správy, zavedení občanské kontroly nad výkonem soudnictví, což se projevovalo v zavedení veřejného líčení

²⁶ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 164.

²⁷ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 165.

a porotních soudů. Dále byl odstraněn proces inkviziční a došlo k jeho nahrazení procesem obžalovacím.²⁸

V důsledku prosazení požadavku revolučního měšťanstva došlo od roku 1850 k zavedení nové soudní organizace. Správa soudnictví byla svěřena ministerstvu spravedlnosti a nejvyšší soudní úřad byl přeměně v nejvyšší soudní a kasační dvůr, kterému již nepříslušely funkce správní.

Nejvyšší soudní a kasační dvůr se stal vrcholem organizace, kterou dále tvořily vrchní zemské soudy a zemské soudy. Nejvyšší soudní a kasační dvůr soudil jako třetí instance jen ve věcech civilních a ve věcech trestních fungoval jako soud zrušovací. Nejvyšší soud a kasační dvůr rozhodoval o zmatečných stížnostech.²⁹

Soudy porotní patřily nepochybně k nesporným výdobytkům revolučního roku 1848 a ztělesňovaly představy měšťanstva o občanské kontrole a jejím podílu na soudním rozhodování. Skutečný politický význam porotních soudů byl doložen především tím, že tyto soudy vznikly nejprve jako poroty tiskové, kterým bylo svěřeno rozhodování o vině v trestním řízení proti autorovi či vydavateli tisku. Již v roce 1852 však byly nejvyšším rozhodnutím zrušeny a k jejich obnovení došlo až na základě trestního řádu z roku 1873.

Tehdy byly poroty zavedeny, aby rozhodovaly o vině v trestním řízení o zločinech. V případech politických deliktů mohla vláda svěřovat jejich souzení soudcům z povolání.

4.4. Trestní právo procesní

Staré procesní právo založené na zásadách inkvizičního procesu, tak jak je zakotvil ještě Obecný soudní řád kriminální v roce 1788 a Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích v roce 1803, bylo v zásadním rozporu s požadavky veřejnosti, ústnosti, zásady obžalovací, občanskou kontrolou nad výkonem soudnictví a účasti občanů na rozhodování soudů.

²⁸ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 171.

²⁹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 219.

V daném roce byly zrušeny tresty za neposlušnost soudu. Nový procesní řád byl vydán 17. ledna 1850 a jeho základními rysy byla zásada volného hodnocení důkazů, ústnost, veřejnost, zásada obžalovací. Dále byl zřízen institut státního zástupce.³⁰

V souvislosti s porážkou revolučního hnutí byly již nejvyšším kabinetním listem z 31. prosince 1851 odbourány některé rysy nového procesního řízení, což se opětovně projevilo v omezení zásady ústnosti a obžalovací, zrušení porotních soudů a zavedení písemného procesu a vyšších soudů.

Uvedený vývoj byl dovršen v roce 1853, kdy se nový procesní řád plně vrátil k zásadám inkvizičního procesu opět na období před revolucí. Z původně provedené změny trestního řízení byly ponechány pouze instituce státního zastupitelství a ústní řízení při závěrečném přelíčení.

S porážkou absolutismu a obnovou ústavnosti se však rakouským liberálům podařilo postupně upravit tyto negativní rysy trestního řízení, a to například uzákoněním osobní a domovní svobody).

Rozhodující přelom přinesla až prosincová ústava, která zakotvila ústnost a veřejnost soudního řízení, obžalovací proces a instituci porotních soudů pro zločiny a politické přečiny. Její realizací a vyvrcholením liberalizačních snah bylo vydání nového trestního řádu v roce 1873, který se vrátil k zásadám procesního řádu z roku 1850, což konkrétně znamenalo k zásadě obžalovací, zásadě ústnosti a veřejnosti, volného uvažování důkazů a porotním soudům.

Trestní řízení vycházelo z principu trojinstančnosti. To znamenalo, že odsouzený byl oprávněn se proti rozhodnutí soudu první instance odvolat k soudu druhé instance.³¹

Odsouzený měl dále možnost napadnout rozhodnutí soudu prostřednictvím podání zmateční stížnosti. Zmateční stížnost mohl odsouzený podat v případě, že se domníval, že rozhodnutí soudu bylo vydáno v rozporu se zákonem, či přímo

³⁰ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 235.

³¹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 235.

odporovalo zákonu anebo pokud se řízení konalo v rozporu se zákonným postupem. Stížnost se měla podávat přímo ke kasačnímu soudu.

Kasační soud měl dále možnost stížnosti buď vyhovět a příslušný rozsudek soudu zrušit, nebo pokud dospěl k závěru, že stížnost nebyla podána důvodně, tzn., že rozsudek soudu byl vydán v rozporu se zákonem a řízení se konalo zákonným způsobem, tak stížnost odsouzeného zamítl.

Rakouský procesní řád, který platil i v Československé republice, měl kromě kladných stránek i řadu nedostatků. Tyto nedostatky se vázaly zejména k porotnímu soudnictví, které bylo možno omezovat vyhlášením výjimečného stavu, ale z jeho výkonu byli vyloučeni především dělníci a ženy, a stalo se tak záležitostí majetných tříd.

V rakouském řízení se dále nezapočítával výkon vyšetřovací vazby do výkonu trestu, což ve svém důsledku vedlo zvláště u nemajetných k tomu, že se tito obvinění neodvažovali odvolávat proti rozsudkům, aby tak neúměrně neprodložovali vazbu a tím i celý výkon trestu odnětí svobody. Nemajetným osobám byla dále odepřena výhoda propuštění z vyšetřovací vazby na základě složení jistoty či rukojemství. Dalším negativním rysem soudního řízení trestního byla jeho složitost a značná nákladnost.³²

4.5. Trestní právo hmotné

Trestní zákon ze dne 27. května 1852 byl novelou trestního zákona z roku 1803. Hlavní rozdíly však lze spatřovat zejména v tom, že se již týkal pouze trestního práva hmotného, přičemž procesní úprava již byla svěřena samotnému zákonu. Tento trestní zákon poprvé rozlišoval nejen zločiny a přestupky, ale i přečiny.

V článku IV. zákoníku byla výslovně zakotvena zásada *nullum crimen sine lege*, tzn. žádný trestný čin bez zákona, avšak tento článek omezoval tuto zásadu pouze ve prospěch trestní pravomoci policejních a správních orgánů.

³² Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 235.

Zásada *nulla poena sine lege* byla zakotvena v ustanoveních § 32 – 33. Na základě této zásady bylo vyloučeno uložení jiných trestů než těch, které zákon výslovně pro trestný čin stanovil.³³

Zákoník ukládal za zločiny buď trest smrti, nebo trest žaláře, který byl rozlišen na žalář prvního nebo druhého stupně. Žalář druhého stupně neboli těžký žalář, byl vykonáván se železy na nohou a v samovazbě. Další rozlišení druhu žaláře bylo podle délky uloženého trestu, a to tedy žalář doživotní nebo dočasný. Nejkratší dočasný žalář trval šest měsíců a nejdelší dočasný trval dvacet let. Trest žaláře byl vykonáván výlučně v zemských trestnicích.³⁴

Tento trestní zákoník upravoval i trest vypovězení, který však podle své funkce mohl být uložen pouze cizinci. Za drobnější, méně nebezpečné trestné činy mohl být ukládán i trest bití.

Za přečiny a přestupky mohly být odsouzenému ukládány tresty jako peněžitá pokuta, propadnutí věci, ztráta práv a povolení, vězení, tělesné kárání, vyhoštění z určitého místa nebo korunní země nebo ze všech zemí císařství rakouského. Poslední ze zmiňovaných trestných činů mohl být opět podle své povahy a funkce uložen pouze cizinci.

Trest vězení byl vykonáván ve věznicích okresních soudů, přičemž v souladu se zákonem bylo rozlišováno na vězení prvního stupně a vězení druhého stupně. Vězení druhého stupně bylo také podle svých poměrů označováno jako vězení tuhé.

Výše zmíněné tuhé vězení se od vězení prvního stupně lišilo zejména svým zpřísněním v oblasti stravy, zvýšených nároků na práci a v neposlední řadě též samovazbou. Ve vztahu k ukládané délce trestu ve vězení druhé stupně, mohl být odsouzenému uložen trest od 24 hodin do 6 měsíců.

³³ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 237.

³⁴ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, 238.

Zajímavostí tohoto trestního zákoníku bylo již také stanovení trestu domácího vězení. Nebylo však úplně zřejmé, jak se tento trest uložený odsouzenému vynucoval.

Tělesné tresty byly definitivně zrušeny v roce 1867.

V trestním zákoníku vystupuje zřetelně jeho protidělnické zaměření. V souladu se zákoníkem byly stíhány nejen stávky, ale také i účast na nich. Stávky byly považovány za zakázané koalice.³⁵ Zvýšenými tresty byly postihovány delikty zaměstnanců proti zaměstnavatelům.³⁶ Jako přečin stíhal zákoník tajné společnosti. Tato tzv. skutková podstata byla později aplikována i na ilegální politické strany.

Naproti tomu zákoník poskytoval zvýšenou trestní ochranu státu a jeho orgánům. Výše uvedené se zejména vztahovalo na zločin pozdvižení a vzbouření. Při spáchání těchto těžkých zločinů hrozil pachateli při stanném právu trest smrti. V rámci stanovení skutkové podstaty trestného činu (zločinu) veřejného násilí, byli chráněni zvláště příslušníci policie a četnictva.³⁷

V zločinu rušení náboženství stále ještě přežíval feudální delikt rouhání.³⁸

Zvláště výrazným přežitkem feudálního trestního práva byla konkrétně ta ustanovení, která chránila císaře a příslušníky jeho rodiny. Zločin útoku na život císaře byl trestán jako velezrada, což jak již bylo uvedeno výše, znamenalo pro odsouzeného uložení trestu smrti. Za zločin verbální urážky císaře hrozilo pachateli uložení trestu žaláře od jednoho do pěti let.

Stejnými tresty, jako právě citovanými, byli trestáni pachatelé i za urážku příslušníků císařské rodiny, přičemž rozhodně nebylo rozhodující, zda uražený člen císařské rodiny byl naživu nebo již patřil mezi dávno zesnulé členy rodu.

³⁵ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 238.

³⁶ *Krádež byla kvalifikována jako zločin přísněji trestný, když krádež spáchaly osoby služebné na svých služebních pánech či živnostníci, uředníci nebo nádeníci na svém mistru nebo na těch, kdož práci zjednali.*

³⁷ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 1999, str. 238.

³⁸ Nejvyšší trest za tento zločin bylo možno vyměřit až do 10 let těžkého žaláře.

Dále je nezbytné zmínit, že velkou předností trestního zákoníku byly jeho přesné a stručné formulace, odstupňování deliktů podle společenské nebezpečnosti a jednoznačně přesné vymezení trestů za spáchané trestné činy.

5. Období let 1945 - 1968

5.1. Stručná charakteristika období

Po osvobození Československa z nacistické nadvlády v květnu v roce 1945 pozbyly změny zavedené do oblasti trestního práva německou okupační mocí platnosti. Německé soudnictví bylo na našem území zrušeno a předpisy z doby nesvobody, tj. předpisy vydané od 30. listopadu 1938 do 4. května 1945, byly 5. května 1945 vyloučeny z užívání na základě ústavního dekretu prezidenta republiky č. 11/1944 Sb., o obnovení právního pořádku z 3. srpna 1944³⁹, který zůstal podle usnesení vlády z 27. července 1945 v platnosti.

Tímto dekretem se trestní právo v podstatě vrátilo k své původní podobě, kterou mělo před druhou světovou válkou. Souhrnně řečeno, došlo po osvobození území Československa k návratu k původní podobě organizace soudů, justice a orgánů veřejné žaloby, která zde byla v době Rakouska-Uherska a první Československé republiky.

Hlavním úkolem, na který se poválečné soudnictví zaměřilo, byla snaha o potrestání válečných zločinců, zrádců a kolaborantů s nacistickým režimem.

Výše uvedený prezidentský dekret č. 11/1944 Sb., o obnovení právního pořádku, stanovil, aby trestní řízení, která byla zahájena u německých soudů a státních zastupitelství, se ukončila a uzavřela podle tehdejších platných československých zákonů.⁴⁰

Pokud dřívější rozhodnutí odporovala zásadám československé ústavy, mohla být na návrh státního zástupce změněna. Podle dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, tzv. velkého retribučního dekretu, byli veřejní žalobci zmocněni napomáhat při jejich potrestání.

³⁹ Použití termínu „právní pořádek“ a nikoli „právní řád“ mělo zdůraznit nejen kontinuitu právního řádu československého státu „pocházejícího ze svobodné vůle československého lidu“, ale i obnovení „právního pořádku“, jako systému právní jistoty, ochrany lidských a občanských práv, zákonnosti „státního provozu“, obnovení vlády práva.

⁴⁰ Grónský, J., Hřebejk, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918 – 1945). Karolinum. 1999. str. 177.

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 upravoval skutkové podstaty zločiny proti státu, zločiny proti osobám, zločiny proti majetku a udavačství. Podle tohoto dekretu se výše uvedené zločiny a výkon trestu nepromlčovaly.⁴¹

Vydání ústavního dekretu prezidenta republiky č. 137/1945 o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé bylo zdůvodněno tím, že ustanovení zákona č. 300/1920 o mimořádných opatřeních sice připouštěla omezení osobní svobody zaručené ústavou, avšak jen „v případech zákonem stanovených“. Těchto ustanovení však mohlo být použito jen v případech, šlo-li o trestné činy podle dosavadních předpisů (za předpokladu, že dojde k usnesení vlády a toto usnesení schválí prezident republiky).

Pokud však šlo o osoby státoobčansky nespolehlivé (tím byli myšleny Němci, Maďaři a osoby podezřelé ze zrádovství a kolaborantství), u kterých zatím nepřicházelo v úvahu konkrétní trestní řízení, a které navíc měly být případně též později z území státu vystěhovány, neposkytoval žádný zákon možnost prodloužení zajišťovací vazby.

Podle ústavního dekretu č. 137/1945 bylo zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, úřady nebo orgány republiky i mimo případy zákonem dovolené nebo prodloužení jejich zatímního zajištění (vazby) přes dobu přípustnou podle zákona bylo prohlášeno za zákonné.

Dále bylo upraveno, že tyto osoby nemají z důvodu zajištění nebo prodloužení zatímního zajištění přes dobu přípustnou podle tohoto zákona nárok na náhradu škody.⁴²

Únorové dovršení mocenského zvratu v Československu rozhodlo i o ukončení boje o charakter nové ústavy. Dne 9. května 1948 byl přijat ústavní zákon č. 150/1948. Ústava byla považována za základní zákon státu a za významný politický dokument a chartu lidových práv.

⁴¹ Grónský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II (1945 – 1968), Karolinum 1999, str. 38

⁴² Grónský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II (1945 – 1968), Karolinum 1999, str. 90

V nastávajícím období vrcholícího stalinismu byla však ústava přebíráním sovětských ústavních vzorů opakovaně měněna a doplňována, a ještě více v masovém měřítku porušována, obcházena, široce a svévolně interpretována, a to především omezováním a hrubým zasahováním do základních občanských práv a svobod, odbouráním demokratických pravidel občanského života, degradací parlamentu v bezmocnou hlasovací mašinerii a faktickým odstraněním nezávislé justice.⁴³

Zřízení táborů nucené práce bylo jedním z nejflagrantnějších projevů svévolného a účelového porušování základních občanských práv a svobod obyvatel (a to nejen faktickým zbavováním svobody bez řádného rozsudku kompetentního soudu, ale i vystěhováním z bytů). Již příslušným zákonem vymezený okruh osob, které mohly být do táborů zařazované, byl natolik široký, že umožňoval naprostou libovůli při výběru takto postižených osob.

Zákonem o „zlidovění soudnictví“⁴⁴ došlo k hlubokým zásahům do organizace a činnosti celé justice, k porušování principu nezávislosti soudců a k manipulaci. Její ne bezvýznamnou součástí se stal pečlivý kádrový výběr a nomenklaturní hlídání soudců z lidu.

Ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře vytvořil zcela novou strukturu soudnictví a koncepci i organizaci prokuratury v Československu. Pokud jde o soudnictví, bylo to především zavedení jednotné soustavy soudů s Nejvyšším soudem jako zastřešujícím soudním orgánem veškerého soudnictví.

Nejvyšší vojenský soud a správní soud byly z ústavního soudnictví odstraněny. Byla rovněž opětovně potvrzena zásada, že soudci a soudci z lidu rozhodují nezávisle a jsou vázáni právním řádem (tedy nikoli jen ústavou a zákony, ale i druhotnými právními normami), což ve svých důsledcích naopak znamenalo značné omezení soudcovské nezávislosti.

Rozsáhlejší a podstatnější byl zásah do organizace a činnosti prokuratury. Od roku 1948 sice byla postupně rozšiřována kompetence generálního

⁴³ Grónský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II (1945 – 1968), Karolinum 1999, str. 326.

⁴⁴ Zákon č. 319/1948 Sb., ze dne 22. prosince 1948 o zlidovění soudnictví

prokurátora, zůstával však stále podřízen ministru spravedlnosti jako hlavě soustavy prokuratur.

Nová organizace prokuratury znamenala oddělení této instituce v samostatnou centralisticky organizovanou součást státního mechanismu na čele s generálním prokurátorem, který měl dozírat na to, aby ministerstva a jiné úřady, soudy, národní výbory, orgány instituce, úřední osoby i jednotliví občané zachovávali zákony a jiné právní předpisy a současně získal právo účasti na zasedáních vlády s hlasem poradním.⁴⁵

Dne 11. července 1960 nabyla účinnosti Ústava Československé socialistické republiky.⁴⁶ Juristická hodnota této ústavy z roku 1960 byla nesporně pod úrovní Ústavy z 9. května 1948. Ústava umožňovala značnou svévoli ve výkladu a aplikaci ústavy.⁴⁷

Ústava z roku 1960 opustila pro československý ústavní systém tradiční systém dělby moci a nahradila ho modifikací hesla „všechna moc sovětům“, tj. formální koncentrací veškeré moci v zastupitelských sborech, od kterých odvozovala svou pravomoc a kterým byly přímo či nepřímo odpovědny všechny ostatní orgány. Ve skutečnosti však platila ve státě a společnosti vedoucí úloha Komunistické strany Československa.

Občanská práva byla v ústavě upravena až za hospodářskými, sociálními a kulturními právy a omezenými právy politickými. Zatímco občanská práva občanů byla velmi omezena, došlo naopak k rozšíření občanských povinností (např. povinnost chránit a upevňovat socialistické vlastnictví, nebo uvědoměle zachovávat pravidla socialistického soužití).

Základním problémem režimu občanských práv, svobod a povinností ovšem bylo, že jejich jen rámcové a ideologicky pojaté ústavní zakotvení ponechávalo otevřenou možnost omezování základních lidských práv a ukládání povinností druhotným právním předpisům, včetně předpisů interních, často navíc

⁴⁵ Grónský, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945 – 1968). Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy. 1999. str. 340.

⁴⁶ Ústavní zákon č. 100/1960

⁴⁷ Grónský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II (1945 – 1968), Karolinum 1999, str. 401.

nepublikovaných a občanům nepřístupných (a to i kdyby o seznámení s obsahem těchto předpisů projevíli občané zájem).⁴⁸

Soudy a prokuratura chránila na prvním místě socialistický stát a jeho společenské zřízení a až na druhém místě zájmy občanů a organizací „pracujícího lidu“. Individuální práva a svobody byly odvozené od velmi neurčité vůle a zájmu státu, společnosti a lidu.

5.2. Trestní právo procesní po druhé světové válce

Trestní právo procesní prošlo po druhé světové válce bouřlivým vývojem. V průběhu zhruba deseti let byl třikrát přijat nový kodex trestního práva procesního. Do přijetí trestního řádu z roku 1950 se v řízení před Státním soudem postupovalo přiměřeně podle ustanovení trestního řádu z roku 1873 (popř. podle trestního práva vojenského).

Orgány činné v trestním řízení se však necítily být ustanoveními trestního řádu vázány. Pro přípravné řízení bylo typické vynucené doznání, kterému byla přikládána zásadní váha, neprověření obhajoby, porušování zásady materiální pravdy, absence kontroly prokurátora nad vyšetřováním. Ani před soudem nebyly zaručeny žádné záruky. Soudní rozhodování ovlivňovala nezákonným způsobem jak prokuratura, tak ministerstvo spravedlnosti.⁴⁹

Trestní řád z roku 1950 odstranil soukromoprávní delikty, žalobní monopol získal prokurátor, *de iure* byla odstraněna instituce vyšetřujícího soudce. Přípravné řízení se nadále konalo ve formě vyhledávání a vyšetřování.

Vyhledávání bylo svěřeno orgánům národní bezpečnosti, popř. představeným příslušníkům ozbrojených sborů. Vyšetřování měl vykonávat osobně prokurátor, který byl však oprávněn nařídít orgánům povolaným k vyhledávání, aby vykonaly jednotlivé vyšetřovací úkony. Praxe se vyvinula tak,

⁴⁸ Grónský, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945 – 1968). Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy. 1999. str. 408.

⁴⁹ Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 580.

že se z této výjimky stalo pravidlo, a prokurátor vyšetřování osobně nevykonával.⁵⁰

S ohledem na zrušení vyšetřujícího soudce, vydával prokurátor příkazy k provedení úkonů, při kterých docházelo k zásahům do občanských práv a svobod občanů. Prokurátorovi bylo svěřeno i rozhodování o zásahu nejvýznamnějším, a to rozhodování o vzetí do vazby. Přípravné řízení dominovalo nad hlavním líčením.

Trestní řád z roku 1950 věnoval pouze minimální pozornost obhajobě obviněného. Uplatnění všech složek obhajoby bránilo nejen politické klima, ale i chápání obviněného především jako důkazního prostředku a obhájce jako pomocníka soudu při zjišťování materiální pravdy.

Obhájce byl sice označován jako soupeř prokurátora, avšak současně také tak, že společně s prokurátorem mají společný cíl, a to zjistit správně skutkový stav a uplatnit socialistickou zákonnost.

Zejména v řízení u Státního soudu se předpokládalo, že obhájce bude spíše napomáhat k usvědčení pachatele než obviněného obhajovat. Bylo považováno za nepřijatelné, aby advokáti uváděli pochybnosti ohledně kvality práce orgánů Státní bezpečnosti.⁵¹

V této souvislosti je dále nutné zmínit, že obhájce nelze podle tohoto trestního řádu ztotožňovat s advokátem. Jako obhájce mohl být totiž obviněnému ustanoven i soudce nebo zaměstnanec způsobilý k úřadu soudce z povolání, který byl u soudu činný, a šlo o naléhavý případ a advokát nebyl k dosažení.

Po odhalení nezákonností, proběhla v roce 1956 celostátní konference Komunistické strany Československa, která vytýčila hlavní zásady pro práci orgánů bezpečnosti a prokuratury a soudů. Jako hlavní úkol vytkla upevnění prokurátorského dozoru, zajištění důsledného uplatnění zásady presumpce nevinny

⁵⁰ Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 586.

⁵¹ Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 597.

v trestním řízení, zlepšení výchovné úlohy všech orgánů činných v trestním řízení a důsledné uplatnění socialistické zákonitosti.

V návaznosti na zásady stanovené v rámci výše uvedené celostátní konference byl vypracován nový trestní řád. Nový trestní řád z roku 1956 se dotkl zejména právní úpravy přípravného řízení. Jedinou formou přípravného řízení se stalo vyšetřování, které konali vyšetřovatelé prokuratury a vyšetřovatelé Ministerstva vnitra pod dozorem prokurátora.

Přípravné řízení bylo obohaceno o celou řadu na tehdejší dobu pokrokových záruk a institutů. Vyšetřování ve věci se zahajovalo usnesením, na které navazovalo usnesení o vznesení obvinění. Za další záruky bylo považováno stanovení lhůt pro skončení vyšetřování a institut seznámení s výsledky vyšetřování, ke kterému musel být přibrán i obhájce obviněného.

Trestní řád z roku 1956 přináší řadu pokrokových novinek, popř. výslovně uvádí procesní postupy, které by měly být samozřejmostí, avšak v minulých letech docházelo k jejich hrubému porušování. Jedná se zejména o zákaz donucovat obviněného k výpovědi, povinnost přezkoumat i přes doznání obviněného všechny okolnosti případu a zákaz sugestivních a kapciózních otázek.⁵²

Trestní řád dokonce rozšířil právo obhajoby. Zásada obhajoby byla prohlášena za základní zásadu trestního řízení. Trestní řád sice již výslovně umožňoval obhajobu v přípravném řízení, avšak práva obhájce redukoval pouze na právo činit za obviněného návrhy a podávat za něho žádosti a opravné prostředky. Právo účastnit se vyšetřovacích úkonů nebylo obhájci přiznáno.

Tato nová právní úprava znamenala ve své době značný pokrok, avšak v praxi často převažovala rigidita myšlení a procesních postupů. Jako typické nedostatky bylo uváděno podceňování významu a funkce zahájení vyšetřování a vznesení obvinění. V dané době převažoval názor, že úspěchem vyšetřovatele

⁵² Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 561.

není ani tak objasnění skutečnosti jako postavení obviněného před soud. Dále docházelo k značnému přeceňování významu doznání.

5.3. Trestní řád z roku 1961

Vypracování nového (dalšího) trestního řádu se opíralo o deklaraci potřeby nově upravit trestní řízení soudní, které bude odpovídat potřebám společnosti. Trestní řádem z roku 1961 měly být prohloubeny a rozpracovány pokrokové zásady zakotvené v dosavadním trestním řádu z roku 1956 a rovněž více zapojeny společenské organizace pracujících.⁵³

Řada ustanovení nového trestního řádu pak navázala na dříve přijatý zákon o místních lidových soudech.⁵⁴ Trestní řád umožňoval prokurátorovi v široké míře odevzdat a po zahájení vyšetřování postoupit věc místnímu lidovému soudu k projednání provinění.

Kromě odevzdání věci z důvodu, že ve věci nejde o podezření ze spáchání trestného činu, a odevzdání za současného přijetí záruky společenské organizace znal trestní řád i odevzdání (postoupení) místnímu lidovému soudu, které bylo projevem jeho diskreční pravomoci.⁵⁵

V tomto trestním řádu byl poprvé upraven i postup orgánů činných v trestním řízení před zahájením trestního stíhání. V této fázi řízení bylo

⁵³ Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 558.

⁵⁴ Zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech. Zákon prohlašoval místní lidové soudy za orgány pracujících v obcích a na pracovištích. Tyto soudy projednávají a rozhodují méně závažné případy porušování socialistické zákonnosti, narušující zejména společenský pořádek a soudružské soužití občanů, a drobné majetkové spory. Současně zákon zdůraznil, že tyto soudy vychovávají občany k důslednému dodržování socialistického právního řádu, k socialistickému poměru k práci, k ochraně socialistického vlastnictví, k ochraně osobnosti a práv občanů a k nesmiřitelnému postoji vůči jakémukoli jednání, které působí škody společnosti a je neslučitelné s povinnostmi občana socialistického státu.

Zákon stanovil, že místní lidové soudy projednávají tzv. „provinění“ a jednoduché majetkové spory. Dále mohly projednávat i méně závažné trestné činy, jestliže jim byly postoupeny prokurátorem nebo soudem.

Zákon definoval pojem provinění, vypočítával dále skutkové podstaty jednotlivých provinění (proti majetku v socialistickém a též osobním vlastnictví, proti socialistickému soužití, proti rodinným vztahům, proti pracovní kázní) a stanovil, že pod jednoduchými majetkovými spory se rozumějí takové, kde hodnota nepřevyšuje 1.000,- Kč.

Místní lidové soudy jednaly v tříčlenných senátech a mohly obviněným uložit opatření napomenutí, veřejnou důtku nebo pokutu ve výši 500,- Kčs, nápravné opatření srážkou z platu do 15 % na dobu nejvýše 3 měsíců, přeřazení na nižší funkci na dobu nejvýše 6 měsíců.

⁵⁵ Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 589.

vyloučeno provádět úkony zasahující do základních práv a svobod občanů přiznaných ústavou stejně jako výslechy podle trestního řádu.

Oproti dosud platné právní úpravě však došlo ke zcela nevhodné změně, neboť vydání konečných rozhodnutí (s výjimkou obžaloby a návrhu na ochranné opatření) bylo svěřeno vyšetřovatelům a vyhledávacím orgánům. Prokurátorovi se doručoval pouze opis rozhodnutí na vědomí. Došlo tak nepochybně k oslabení postavení prokurátora v přípravném řízení.

5.4. Možnosti zadržení a práva zadrženého podle trestního řádu z roku 1961

Trestní řád z roku 1961 rozeznával zadržení

- (i) obviněného, a
- (ii) osoby podezřelé ze spáchání trestného činu.

Jestliže je tu některý z důvodů vazby a pro neodkladnost věci nelze rozhodnutí prokurátora o vazbě předem opatřit, může vyšetřovací orgán obviněného zadržet prozatím sám. Je však povinen provedené zadržení prokurátorovi bezodkladně ohlásit a nejpozději do 48 hodin od zadržení obviněného prokurátorovi odevzdat, nebo propustit na svobodu.

Spolu s obviněným je vyšetřovací orgán povinen předat prokurátorovi i opis protokolu, který sepsal při zadržení, a popřípadě i další materiál, který prokurátor potřebuje, aby mohl rozhodnout o vazbě.

Podle ustanovení § 67 trestního řádu smí být obviněný vzat do vazby⁵⁶ jen tehdy, jsou-li tu skutečnosti, které odůvodňují obavu, že

56 Je-li tu jen důvod vazby uvedený v § 67 písm. a) nebo c) a organizace uvedená v § 4 odst. 1 nabídne převzetí záruky za další chování obviněného, a za to, že se na vyzvání dostaví k soudu, prokurátorovi nebo vyšetřovacímu orgánu, může orgán rozhodující o vazbě, považuje-li záruku vzhledem k osobě obviněného a k povaze vyšetřovaného případu za dostatečnou, ji přijmout a ponechat obviněného na svobodě nebo ho na svobodu propustit.

Stejně může orgán rozhodující o vazbě postupovat, je-li tu jen důvod vazby uvedený v § 67 písm. a) a obviněný dá písemný slib, že se na vyzvání dostaví k soudu, prokurátorovi nebo vyšetřovacímu orgánu a že každou změnu svého pobytu předem ohlásí, považuje-li orgán vzhledem k osobě obviněného a k povaze vyšetřovaného případu slib za dostatečný.

- a) *uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště nebo zaměstnání anebo hrozí-li mu vysoký trest,*
- b) *bude působit na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo*
- c) *bude pokračovat v trestné činnosti, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil.*

Osobu podezřelou ze spáchání trestného činu může, je-li tu některý z důvodů vazby, vyšetřovací nebo i bezpečnostní orgán v naléhavých případech zadržet, i když proti ní dosud nebylo vzneseno obvinění.

K zadržení je třeba předchozího souhlasu prokurátora. Bez takového souhlasu lze zadržení provést, jen jestliže věc nesnese odkladu a souhlasu předem nelze dosáhnout, zejména byla-li osoba přistižena při trestném činu anebo zastížena na útěku.

Osobu, která byla přistižena při trestném činu, smí zadržet kdokoli:

- (i) je-li toho nezbytně třeba ke zjištění její totožnosti, nebo
- (ii) k zamezení útěku nebo k zajištění důkazu.

Zadržující osoba je však povinna odevzdat zadrženého ihned prokurátorovi anebo vyšetřovacímu nebo bezpečnostnímu orgánu. Nelze-li zadrženého takto odevzdat, je třeba některému z uvedených orgánů zadržení aspoň ihned oznámit.

Orgán, který zadržení provedl, sepíše o něm bezodkladně protokol, v němž označí místo, čas a bližší okolnosti zadržení, jakož i podstatné důvody a uvede osobní údaje zadržené osoby. Opis protokolu doručí neprodleně prokurátorovi.

Orgán, který zadržení provedl nebo kterému zadržená osoba byla odevzdána, tuto osobu bezodkladně vyslechne a propustí ji na svobodu, bude-li podezření rozptýleno nebo důvody zadržení z jiné příčiny odpadnou.

Nepropustí-li zadrženou osobu na svobodu, je tento orgán povinen odevzdat ji nejpozději do 48 hodin od zadržení nebo převzetí spolu s důkazním materiálem prokurátorovi.

Nenařídil-li prokurátor propustit zadrženou osobu na svobodu už na podkladě hlášení o zadržení obviněného nebo na podkladě protokolu o zadržení podezřelého, je povinen nejpozději do 48 hodin poté, co mu byla zadržená osoba odevzdána, rozhodnout o jejím vzetí do vazby, anebo ji propustit na svobodu.

Obviněný měl podle trestního řádu právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladly za vinu, a k důkazům o nich, uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě, činit návrhy a podávat opravné prostředky.

Obviněný ze spáchání trestného činu měl právo zvolit si obhájce a s ním se radit. Obviněný, který neměl dostatečných prostředků, aby hradil náklady obhajoby, měl nárok na obhajobu bezplatnou. Tato práva příslušely obviněnému i tehdy, byl-li nesvéprávný.

Všechny orgány činné v trestním řízení byly povinny obviněného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. Výše uvedená práva nenáležela podezřelému ze spáchání trestného činu před vznesením obvinění.

Podle trestního řádu z roku 1961 začala také obhajoba nabývat reálnějšího významu. Nejprve došlo k vymezení povinnosti obhájce ve smyslu výkonu jeho procesních práv výhradně ve prospěch obviněného, rozšíření nutné obhajoby a připuštění účasti obhájců osob mladistvých a osob, které se nejsou schopny pro své tělesné nebo duševní vady náležitě hájit v přípravném řízení.

Obhájce výše uvedených osob se mohl účastnit výslechu obviněného a klást mu se souhlasem vyšetřovacího orgánu otázky a dále úkonů, které nebudou podle povahy věci při hlavním líčení opakovány. Účast při dalších vyšetřovacích úkonech byla vázána na souhlas vyšetřovacího orgánu.

Předpokladem účasti obhájce mladistvého a osoby neschopné se pro své tělesné nebo duševní vady náležitě hájit při vyšetřovacích úkonech bylo vznesení obvinění vůči těmto osobám. Vznesení obvinění však nemuselo spadat v jeden okamžik se zahájením vyšetřování.

Svázanost účasti obhájce při vyšetřovacích úkonech s vznesením obvinění byla v některých případech zneužívána s cílem zamezit obhájci účasti na vyšetřovacích úkonech. Ustanovení účasti obhájce při vyšetřovacích úkonech byla obcházena tím, že téměř všechny výslechy svědků a jiné procesní úkony byly prováděny již před vznesením obvinění.

Vznesení obvinění zcela běžně předcházelo rovněž podrobný informativní výslech podezřelého a výslech obviněného pak již byl pouhou formalitou, při které docházelo jen k opakování předchozí výpovědi, na kterou se někdy pouze jen odkazovalo.⁵⁷

⁵⁷ Gřivnová, P. – Gřivna, T. Trestní právo procesní. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, 2009, str. 599.

6. Současná právní úprava postavení zadrženého

6.1. Zásady trestního řízení

Základní zásady trestního řízení jsou výslovně zakotveny do úvodních ustanovení zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“).

Zásady trestního řízení můžeme rozdělit na:

- (i) **obecné zásady** – stíhání jen ze zákonných důvodů, spolupráce se zájmovými sdruženími občanů a zásada obhajoby;
- (ii) **zásady zahájení řízení** – zásada oficiality, zásada legality a zásada obžalovací;
- (iii) **zásada veřejnosti**
- (iv) **zásada dokazování** – zásada vyhledávací, zásada bezprostřednosti a ústnosti, presumpce nevinny a zásada volného hodnocení důkazů;
- (v) **zásada materiální pravdy.**

Z výše uvedených zásad se podrobněji zaměřím na zásadu zajištění práva na obhajobu. Tato zásada vyjadřuje požadavek, aby v trestním řízení byla osobě, proti níž se vede trestní řízení, zaručena plná ochrana zákonných zájmů a práv této osoby.

Právem osoby, proti níž se trestní řízení vede, na obhajobu se rozumí souhrn práv, která jsou jí dána k provádění obhajoby. Je výrazem snahy zabezpečit, aby v trestním řízení bylo zjištěno vše, co svědčí ve prospěch podezřelého, obviněného, obžalovaného, a aby při rozhodování bylo přihlédnuto ke všem těmto okolnostem.

Uplatněním této zásady se má dosáhnout toho, aby nevinný nebyl odsouzen, aby viník byl odsouzen jen za trestný čin, který spáchal, a aby mu byl uložen trest, jenž je spravedlivý.

Tato práva na obhajobu se nepochybně vztahují i na obecná práva zadrženého. Právo na obhajobu v sobě zahrnuje:

- (i) právo osobní obhajoby, tj. právo hájit se sám a vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu a k důkazům o nich, právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě;
- (ii) právo požadovat od všech orgánů činných v trestním řízení, aby byly vyjasněny i všechny okolnosti svědčící v její prospěch, a
- (iii) právo zvolit si obhájce a radit se s ním.

Zásada zajištění práva na obhajobu má úzký vztah k zásadě presumpce nevin. Ke zproštění obviněného stačí totiž, je-li vina obviněného pochybná. Není třeba, aby byla prokázána jeho nevina, stačí neprokázána vina.⁵⁸

Právo na obhajobu je osobě, proti níž se trestní řízení vede, zajištěno nejen v jejím vlastním zájmu, ale stejně tak i v zájmu úspěšného plnění úkolů trestního řízení.

Právo na obhajobu je v trestním řádu zajištěno bez ohledu na hmotné možnosti. Všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny vždy obviněného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. V četných případech stanovených zákonem, musí být obhájce ustanoven třeba i proti vůli obviněného, tzv. obhajoba nutná.

Zásada zajištění práva na obhajobu je nezbytným předpokladem úspěšného výkonu soudnictví, jehož významným úkolem je ochrana práv a zákonem chráněných zájmů občanů. Je nezbytným předpokladem uplatnění zásady materiální pravdy v trestním řízení, vydání zákonného a spravedlivého rozhodnutí.⁵⁹

⁵⁸ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 65.

⁵⁹ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 63.

6.2. Možnosti zadržení obviněného nebo osoby podezřelé ze spáchání trestného činu

V současném právním režimu je postavení zadrženého upraveno v rámci trestního řádu. Právní teorie definuje zadržení jako krátkodobé zbavení osobní svobody obviněného nebo osoby podezřelé ze spáchání trestného činu, které dosud nebylo sděleno obvinění.

Zadržení je jedním z opatření sloužících k zajištění přítomnosti obviněného, příp. podezřelého pro dosažení účelu trestního řízení. Zadržení je opatřením (nikoli rozhodnutím) orgánu činného v trestním řízení bez možnosti podání opravného prostředku

Účelem zadržení je v naléhavých případech za přesně definovaných podmínek v trestním řádu předběžně zajistit obviněného nebo podezřelého ze spáchání trestného činu. Podmínkami možnosti zadržení jsou zejména naplnění důvodu vazby nebo v případě osoby přistižené při činu také ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů, tedy případně i mimo rámec vazebních důvodů.

Je nutné rozlišovat procesní zadržení a zajištění osoby policistou. V případě zajištění osoby policistou se jedná o opatření, které má pouze bezpečnostní charakter. Jeho postup a podmínky jsou upraveny zákonem č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, nikoli trestním řádem.

Dále je nezbytné podle právní úpravy rozlišovat zadržení obviněného policejním orgánem, zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu policejním orgánem a omezení osobní svobody osoby podezřelé ze spáchání trestného činu kteroukoli jinou osobou.⁶⁰

Zadržení obviněného policejním orgánem je přípustné jen tehdy, jestliže je tu dán některý z důvodů vazby a pro neodkladnost věci nelze rozhodnutí o vazbě předem opatřit. Posledním z uvedených důvodů může být případ, kdy obviněný

⁶⁰ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 240.

byl zajištěn na útěku nebo odůvodňují-li vazbu okolnosti, které vyšly najevo v průběhu výslechu obviněného policejním orgánem.

Důvody vazby upravuje ustanovení § 67 trestního řádu, a to tak, že „*Obviněný smí být vzat do vazby jen tehdy, jestliže z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava, že*

- (i) *uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště anebo mu hrozí vysoký trest za trestný čin, z kterého je obviněný podle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, tzv. vazba útečková; nebo*
- (ii) *bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, tzv. vazba koluzní; nebo*
- (iii) *bude opakovat trestnou činnost pro níž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil, tzv. vazba předstižná;*

a dosud zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že skutek, pro který bylo zahájeno trestní stíhání, byl spáchán, má všechny znaky trestného činu, jsou zřejmé důvody k podezření, že tento trestný čin spáchal obviněný, a s ohledem na osobu obviněného, povahu a závažnost trestného činu, pro který je stíhán, nelze v době rozhodování účelu vazby dosáhnout jiným způsobem.

V této souvislosti je nutné zmínit, že vazba je pouze fakultativním prostředkem, neboť vazba je vážným zásahem do občanských práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod. Atributem institutu vazby je dočasná ztráta osobní svobody.⁶¹

Jak již bylo uvedeno výše, musí policejní orgán před zadržením obviněného zkoumat, zda je naplněn alespoň jeden z definovaných důvodů vazby.

⁶¹ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 262.

Je však sporné, zda musí zvažovat i předpoklady pro vzetí do vazby s ohledem na možný trest, který by mu mohl být uložen v případě prokázání spáchání trestného činu, tzn. s ohledem na závažnost trestného činu a horní hranici trestu odnětí svobody. Trestní řád totiž výslovně vylučuje u určité kategorie trestných činů i při naplnění vazebních důvodů možnost vzít příslušnou osobu do vazby.

Aplikační praxe se kloní k závěru, že při zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu není třeba zkoumat a zvažovat při zadržení předpoklady pro vzetí do vazby. Je však nutné zmínit, že takový výklad je nepochybně v neprospěch osoby, jejíž osobní svoboda je zadržením omezována a také v rozporu s účelem zadržení.⁶²

Pokud dojde k zadržení obviněného policejním orgánem, má zadržený zákonné právo na to, aby o této skutečnosti byl bezodkladně informován státní zástupce. Státní zástupce může v takovém případě rozhodnout o vzetí do vazby obviněného, ovšem musí tak být učiněno tak, aby obviněný byl odevzdán soudu nejpozději do 48 hodin od zadržení. Pokud by se tak nestalo, resp. pokud by tato lhůta uplynula marně, musí být obviněný okamžitě propuštěn na svobodu bez možnosti prodloužení této lhůty.⁶³

Osobu podezřelou ze spáchání trestného činu může zadržet policejní orgán v naléhavých případech, je-li tu některý z důvodů vazby (jak je uvedeno výše v této diplomové práci), a to i v případě, že dosud nebylo proti této osobě zahájeno trestní stíhání v souladu s příslušnými ustanoveními trestního řádu.

Další podmínkou pro provedení zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu je vydání souhlasu státního zástupce. Bez souhlasu státního zástupce může být tato osoba zadržena jen v případě, že věc není možné odložit a současně není možné, aby si policejní orgány opatřily souhlas státního zástupce předem. Tato naléhavá situace může nastat zejména při přistižení osoby při trestném činu anebo na útěku.

⁶² Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 601.

⁶³ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 241.

Zadržená osoba má ústavní i zákonné právo na to, aby byla ihned seznámena s přesnými důvody zadržení a dále, aby byla policejními orgány neprodleně vyslechnuta podle trestního řádu a Listiny základních práv a svobod.⁶⁴

Kdokoli je oprávněn omezit svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, co spáchala trestný čin, pokud je to dle názoru zadržující osoby nutné ke zjištění totožnosti zadržované osoby nebo k zamezení jejího útěku popřípadě k zajištění důkazů.

Zadržující osoba je povinna tuto osobu neprodleně předat policejnímu orgánu nebo to policejnímu orgánu alespoň bezodkladně oznámit. Policejní orgán musí tuto zadrženou osobu vyslechnout a zajistit všechny další důkazní materiál.

V případě, že nebudou shledány zákonné důvody zadržení nebo důvody zadržení odpadnou, což bude nejčastěji z důvodu nenaplnění důvodů vazby podle trestního řádu, má zadržená osoba právo na to, aby ji policejní orgán okamžitě propustil na svobodu.⁶⁵

V opačném případě je policejní orgán povinen rozhodnout o zahájení trestního stíhání zadržené osoby, tzn. policejní orgán musí vyhotovit usnesení podle ustanovení § 160 odst. 1 trestního řádu, a s tímto usnesením a protokolem o jejím výslechu a dalším důkazním materiálem předat zadrženou osobu státnímu zástupci tak, aby mohl podat soudu včas návrh na vzetí do vazby.⁶⁶

Po dobu zadržení mohou být omezena pouze ta občanská práva a svobody zadrženého, jejichž výkon by byl v rozporu s účelem zadržení nebo která dočasně nemohou být vůbec nebo úplně uplatněna z důvodu zajištění bezpečnosti a majetku nebo zajištění pořádku v místech, kde se zadržení vykonává.

Nenařídí-li státní zástupce propuštění zadržené osoby na podkladě mu došlých materiálů, popř. po jejím opětovném výslechu, je povinen odevzdat

⁶⁴ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 241.

⁶⁵ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 242.

⁶⁶ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 241.

zadrženou osobu ve lhůtě 48 hodin⁶⁷ od zadržení soudu s návrhem na vzetí do vazby. K vypracovanému návrhu na vzetí do vazby je státní zástupce připojit důkazní materiál, který tento návrh odůvodňuje.

Soudce je povinen zadrženou osobu obviněného, která mu byla předána vyslechnout a do 24 hodin od doručení návrhu státního zástupce rozhodnout o jejím propuštění na svobodu anebo rozhodnout o vzetí zadržené osoby do vazby.

Soudce je dále povinen o době a místě konání výslechu vyrozumět bezodkladně vhodným způsobem obhájce, o jehož účast zadržená osoba požádala a také státního zástupce.

Obhájce i státní zástupce jsou výslechu účastny z důvodu možnosti klást zadržené osobě otázky, avšak právo zadrženou osobu nejdříve vyslýchá soudce a následně s jeho svolením státní zástupce nebo obhájce.

Obviněnému a obhájci musí být soudem umožněno seznámit se s důvody návrhu státního zástupce na vzetí do vazby a s jejich podklady, aby se k nim mohli náležitě vyjádřit, a to zejména s ohledem na vyvrácení důvodu státního zástupce pro vzetí obviněného do vazby.

Překročení doby dvaceti čtyř hodin od doručení návrhu státního zástupce na vzetí do vazby, je vždy důvodem k rozhodnutí o propuštění obviněného na svobodu.

Podle dostupné judikatury rozhodnutí o propuštění zadržené osoby soudcem na svobodu má sice formu usnesení, ovšem není proti němu, tak jako proti ostatním usnesením vydaným orgány činnými v trestním řízení, přípustná stížnost, s výjimkou případů, kdy soudce u zadržené osoby shledá důvody vazby útěkové nebo vazby předstižné, ale ponechá zadrženou osobu na svobodě vzhledem k tomu, že přijal záruku dohled nebo slib, popř. peněžitou záruku⁶⁸.

⁶⁷ Novela z roku 1998 změnila v návaznosti na obdobnou změnu Listiny základních práv a svobod dosavadní lhůtu k předání zadržené osoby soudu z 24 hodin na 48 hodin

⁶⁸ Trestní řád upravuje 5 opatření nahrazení vazby mírnějším opatřením, a to a) záruku zájmových sdružení občanů, b) záruku důvěryhodné osoby, c) písemný slib obviněného, d) dohled probačního úředníka a v poslední řadě e) přežitou záruku. Použití těchto mírnějších opatření je však vždy vyloučeno při vazbě koluzní a přijetí peněžitě záruky, je vyloučeno u taxativně vymezených trestných činů v ustanovení § 73a odst. 1 trestního řádu (vymezeno 9 trestných činů).

Je nutné zdůraznit, že pro určení doby, od kdy byla osobní svoboda zadržené osoby skutečně omezena, nemůže v žádném případě být rozhodující až datum sepsání protokolu o zadržení osoby. Posunem doby sepsání protokolu o zadržení podezřelého nelze fakticky prodlužovat dobu omezení osobní svobody nad nepřekročitelný limit stanovený trestním řádem.

Je věcí obecných soudů provést v případě pochybností o počátku skutečného omezení osobní svobody u úřední svobody důkazy tak, aby byl tento údaj objektivně zjištěn.⁶⁹

6.3. Práva osoby zadržené

Zadržенý je oprávněn zvolit si obhájce a radit se s ním bez přítomnosti třetí osoby, a to již v průběhu zadržení. Zadržенý má rovněž právo požadovat, aby byl obhájce přítomen při jeho výslechu.

Výše uvedené právo zadržенého zvolit si obhájce zavedla do trestního řádu novela z roku 1990 a 1991. Pokud zadržенý nevyužije svého práva a obhájce si nezvolí, nebo lhůta pro jeho zvolení uplyne, anebo se zvolený obhájce ve stanovené lhůtě k výslechu nedostaví, vyslechne policejní orgán zadržенého bez přítomnosti obhájce.⁷⁰ I když zadržенá osoba má právo obhájce si zvolit, nemá nárok na jeho ustanovení.⁷¹

Trestní řád výslovně zakazuje, aby byl zadržенý k výpovědi nebo doznání jakýmkoli způsobem donucován. Zadržенý má právo odmítnout výpověď, přičemž musí být o tomto svém právu náležitě poučen.

⁶⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 601.

⁷⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 601.

⁷¹ Obhájce zvoleného pověřuje obhajobou zadržенá osoba, obviněný nebo obžalovaný, který má možnost zvolit si z advokátů toho, o kterém se domnívá, že bude nejlépe hájit jeho zájmy. V případě, že obviněný nebo obžalovaný nevyužil svého práva zvolit si obhájce, může mu obhájce uvolit i jeho příbuzný v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel a druh a zúčastněná osoba, a jestliže obviněný nebo obžalovaný je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, mohou tak tyto osoby učinit i proti jeho vůli. Jestliže obviněný obhájce nemá v případě, kdy ho podle § 36 a 36a trestního řádu mít musí, tzn. u nejzávažnějších trestných činů, určí se mu lhůta ke zvolení obhájce. Jestliže si do této lhůty obhájce nezvolí, ustanoví obhájce v řízení před soudem předseda senátu a v přípravném řízení soudce. Ustanovený obhájce je povinen obhajobu převzít, přičemž zproštěn může být jen za podmínek uvedených v § 40 a 40a trestního řádu.

Zákon vytváří záruky, aby nikdo nebyl zbytečně a neodůvodněně postaven před soud, tzn., musí být provedeno náležité vyšetření objasnění věci tak, aby byly v potřebném rozsahu objasněny všechny skutečnosti důležité pro posouzení případu, podezření vůči obviněnému dostatečně odůvodněno a obžaloba přesvědčivě zdůvodněna.

Obviněný musí mít možnost, aby se vyjádřil ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu a k důkazům o nich, uvádět okolnosti a důkazy sloužící jeho obhajobě, činit návrhy a podávat žádosti a opravné prostředky.

Obviněný naopak nemá povinnost vypovídat. Je oprávněn užívat svého mateřského jazyka a v případě potřeby má právo na to, aby mu byl zvolen tlumočník.

Obviněný má právo zvolit si obhájce, přičemž úkolem obhájce je mu poskytovat potřebnou právní pomoc, účelně využívat k hájení jeho zájmů prostředky a způsoby obhajoby uvedené v zákoně. Obhájcem může být jen advokát jako osoba práva znalá zaručující kvalitu obhajoby.

Obhájce vystupuje jako zástupce zadržené osoby a dbá na to, aby mohla využít všechna práva, která ji zákon dává, a aby nebyla na svých právech poškozena.⁷²

Činnost obhájce při zjišťování skutkového děje a správném právním posouzení případu spočívá v tom, že obhájce poukazuje na všechny nedostatky obvinění, resp. obžaloby a upozorňuje na okolnosti, které vyvracejí podezření proti obviněnému nebo je alespoň zeslabují.

Tím, že obhájce plní všechna oprávnění, která mu zákon za tím účelem dává, přispívá k spravedlivému a přesvědčivému rozhodnutí a tím i ke splnění účelu trestního řízení.

⁷² Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 177.

6.4. Další zajištění ochrany práv zadržené osoby

Provedení zadržení obviněného nebo osoby podezřelé ze spáchání trestného činu je procesní úkon, který zasahuje do občanských práv a svobod zaručených Ústavou České republiky (dále jen „Ústava“). Podle čl. 4 Ústavy jsou základní práva a svobody pod ochranou soudní moci.

Podle čl. 7 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) je nedotknutelnost osoby a jejího soukromí zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem. Podle čl. 8 odst. 1 Listiny je osobní svoboda zaručena. Podle odst. 2 nikdo nesmí být zbaven osobní svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Podle odst. 3 je možné obviněného nebo podezřelého z trestného činu zadržet jen v případech stanovených zákonem.

Na výše uvedené ústavní předpisy navazují příslušná ustanovení trestního řádu, která je blíže provádějí.⁷³

Pokud by byla tato ústavní práva porušena, může se tato osoba domáhat nápravy nejen v rámci trestního řízení, ale také před ústavním soudem. Tuto možnost poskytuje institut ústavní stížnosti upravený zákonem č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.

Podle příslušných ustanovení výše citovaného zákona Ústavní soud rozhoduje o ústavní stížnosti proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánu veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod.

Ústavní stížnost je zadržená osoba oprávněna podat, jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručené ústavním zákonem.

Zadržená osoba jako stěžovatel musí nejdříve vyčerpat všechny procesní prostředky, které mu zákon k ochraně jeho práv poskytuje. Takovým prostředkem není obnova řízení ani stížnost pro porušení zákona upravené v trestním řádu. Takovým prostředkem je dovolání, avšak za předpokladu, že podání dovolání je

⁷³ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 236.

přípustné podle trestního řádu a jsou naplněny zákonem vymezené důvody pro jeho podání.

Ústavní stížnost musí být podána ve lhůtě 60 dnů po doručení rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon k ochraně práva poskytuje.⁷⁴

Ústavní soud ve svém nálezu II. ÚS 2268/07, jehož předmětem bylo rozhodování o ústavní stížnosti proti porušování základních práv a svobod, základních ústavních principů a práva na soudní a jinou právní ochrany s ohledem na mj. práva zadržené osoby, stanovil, že *„Esenciální podmínkou pro existenci nezávislé soudní moci je důvěra veřejnosti v to, že soudci při rozhodování věcí usilují o spravedlivá rozhodnutí přijímaná na základě práva. Důvěra veřejnosti v soudní moc je tím nejcennějším, čím tato moc disponuje, a ona důvěra patří i mezi to nejcennější, z čeho může vycházet každý občan státu.*

Princip právního státu, v němž je obsažen i princip panství práva, vyžaduje naprostou dominanci práv v protikladu k vlivům uplatňovaným ze strany arbitrárně vykonávané moci. Tento princip vylučuje existenci libovůle a samozřejmě i prerogativ a vylučuje dokonce i široce koncipovaná oprávnění na straně orgánů exekutivy, plní-li funkce státní správy, jejíž součástí je i policie.

Byla-li státní správa v pojetí formálního právního státu přísně vázána na zákon ve formálním smyslu, vyznačuje se materiální ústavní stát svým přitakáním nadpozitivním hodnotám (ve smyslu čl. 9 odst. 2 Ústavy České republiky), jakými jsou lidská důstojnost, svoboda, spravedlnost, které představují podstatné náležitosti demokratického právního státu. Respekt a ochrana lidské důstojnosti a svobody je nejvyšším a nejobecnějším účelem práva.

Předpokladem řádu v právním státu je státní monopol moci, která má sloužit při prosazování práva k ochraně občanů a zajišťování jejich svobody. V právním státu legitimuje mocenský monopol toliko právem založená a právem omezená moc. Státní moc tak smí být vykonávána jen s respektem k limitům, které ve vztahu k ní představují základní práva a svobody jednotlivců.

⁷⁴ Trestní právo procesní. Císařová, D., Fenyk, J. a kolektiv. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, str. 47.

Lidská důstojnost jako hodnota je ukotvena v samých základech celého řádu základních práv obsažených v ústavním pořádku. Je s ní spojen nárok každé osoby na respekt a uznání jako lidské bytosti, z něhož plyne zákaz činit z člověka pouhý objekt státní vůle anebo zákaz vystavení osoby takovému jednání, které zpochybňuje její kvalitu jako subjektu.

V nálezu sp. zn. IV. ÚS 412/04 (N 223/39 SbNU 353) Ústavní soud mj. uvedl, že těžištěm ústavního pořádku České republiky je jednotlivec a jeho práva garantovaná ústavním pořádkem České republiky. Jednotlivec je východiskem státu. Stát a všechny jeho orgány jsou ústavně zavázány k ochraně a šetření práv jednotlivce. Pojetí naší ústavnosti se přitom neomezuje na ochranu základních práv jednotlivců (kupř. právo na život, zaručení právní subjektivity).

V souladu s poválečnou změnou v chápání lidských práv (jež nalezla vyjádření např. v Chartě OSN či ve Všeobecné deklaraci lidských práv) se stala základní bází, z níž vychází interpretace všech základních práv, lidská důstojnost, která mj. vylučuje, aby s člověkem bylo zacházeno jako s předmětem. Garantování nedotknutelnosti lidské důstojnosti člověku umožňuje plně užívat své osobnosti. Tyto úvahy stvrzuje preambule Ústavy České republiky, která deklaruje lidskou důstojnost za nedotknutelnou hodnotu, stojící v základu ústavního pořádku České republiky. Stejně tak Listina základních práv a svobod garantuje rovnost lidí v důstojnosti (čl. 1) a garantuje subjektivní právo na zachování lidské důstojnosti (čl. 10 odst. 1)".

Z důstojnosti člověka jako osoby jednající s vlastní odpovědností vyplývá i maxima "žádný trest bez zavinění".

7. **Resumé**

However the codification of fundamental rights appeared in greater number only during the 17th and, above all, the 18th century with catalogues of human rights appearing firstly in England and later in the USA, whereas Germany and the Habsburg Monarchy or even eastern countries lagging behind.

The first legal document to embody personal freedom in almost the same form as we know today can be considered to be the Great Charter of Liberties (Magna Charta Libertatum). However the Magna Charta Libertatum certainly was not the consequence of humanist thinking of the then elite class, but only a concession forced upon the king. It was not yet a universal catalogue of human rights in today's sense of the word.

Evidently the most important historical legal document applying to personal freedom was unquestionably the Habeas Corpus Act. This is the most important "writ" in the history of Anglo-American law.

The Habeas Corpus Act provided each person with restricted freedom the right to appeal to a court of law to decide about the legality of his imprisonment and in partly modified form is still used in Anglo-American law to this day. Evidence that this was an immensely modern concept can also be seen in the fact that the same sort of solution is found in Article 5 (4) of the Convention. The scope of rights of a person whose freedom is restricted has not changed that much in this respect since the 17th century.

The Universal Code of Crimes and Punishments of Joseph II of 1787 (Josephine Code) is considered an enlightened law and already met the needs of the bourgeoisie. It attempted to reform perpetrators and death penalties were rare. The progressive principle of "nullum crimen sine lege" and "nulla poena sine lege" appeared here. The Theresian Code was geared to feudal anachronisms and retained virtually all the flaws of the feudal concept of criminal law and was devoted, above all, to torture.

These codes did not differentiate crimes in any way, and if they did, then mainly according to their gravity which was then related to the punishments for these crimes.

After the communist party took over power in February 1948 there was a radical transformation of the entire structure of the state, including its rule of law. Initially this was particularly seen in such legislation allowing a purpose-built interpretation, especially in the restricted rights of the accused, but also of his defender. However the defender was considered to be more of a co-worker of the prosecutor than the defence counsel of the accused. In addition, there was a total absence at this time of any guarantees against inadmissible interventions in the rights and freedoms of citizens.

Law enforcement authorities supported the principle that the most effective way to ascertain the facts of a case would be to create a situation in which the accused would uncover the truth himself. The accused was repeatedly interrogated and forced to admit his guilt.

It is obvious that no legal guarantee of the rights and freedoms of citizens existed during this period, but also no possibility of appealing for remedy against such breach.

The current legal situation concerning criminal proceedings is the result of a number of amendments which gradually removed the most significant flaws in criminal proceedings. The rights and freedoms of citizens were gradually strengthened and there was greater assurance of the legality of criminal proceedings.

Although, according to present legislation the fundamental rights and freedoms of citizens are ensured not only by the criminal procedure code, but also by constitutional laws, in practice it can still be seen that the detained (accused) is immediately regarded as the guilty party without his guilt being first established in judicial proceedings.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Balík, S., Balík, S. ml. –

Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA. Plzeň:
Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005.

Balík, S., Balík, S. ml. –

Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin). Plzeň:
Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.

Kuklík, J., Seltenreich, R. –

Dějiny anglo-amerického práva. Linde Praha, a.s., 2007.

Malý, K. a kolektiv –

Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde
Praha, a.s., 1999.

Grónský, J., Hřebejk, J. –

Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I.
(1918 – 1945). Karolinum, 1999.

Grónský, J. –

Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II.
(1945 – 1968). Karolinum, 1999.

Jelínek, J. a kol. –

Trestní právo hmotné. Praha: Leges, 2009.

Jelínek, J. a kol. –

Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha:
Leges, 2009.

Císařová, D., Fenyk, J. a kol. –

Trestní právo procesní. Linde Praha, a.s., 2004.

Gřivnová, P., Gřivna, T. –

Trestní právo procesní. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V.

(eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav. Masarykova univerzita Brno, 2009.

Právní předpisy:

- Listina základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb.)
- Ústava České republiky (č. 1/1993 Sb.)
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v současném znění
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění ke dni 29. listopadu 1961
- Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948
- Ústava Československé socialistické republiky ze dne 11. července 1960
- Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Ostatní zdroje:

www.wikipedia.org

www.nalus.usoud.cz

ASPI